

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

ZORANA MEDARIČ

Mentorica: red. prof. dr. ZINKA KOLARIČ

SOCIALNA VARNOST ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2004

KAZALO

UVOD	4
1 PREDSTAVITEV ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN V OKVIRU SPREMINJANJA DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA	7
1.1 Trendi spreminjanja družinskega življenja.....	7
1.2 Opredelitev in značilnosti enostarševskih družin	9
1.3 Socialna ranljivost enostarševskih družin.....	13
2 ENOSTARŠEVSKO DRUŽINE IN DRŽAVA	17
2.1 Blaginjski sistemi kot generatorji položaja enostarševskih družin v različnih državah	17
2.2 Socialna varnost enostarševskih družin - med zaposlitvijo in državnimi transferji	21
3 O ENOSTARŠEVSKIH DRUŽINAH V NEKATERIH EVROPSKIH DRŽAVAH.....	24
3.1 Percepcija enostarševskih družin-breme za državo ali ranljiva družbena skupina?.....	24
3.2 Strategije in ukrepi pri obravnavi enostarševskih družin.....	26
3.3 Učinkovitost in relevantnost politik in ukrepov	29
4 ZAGOTAVLJANJE SOCIALNE VARNOSTI ENOSTARŠEVSKIM DRUŽINAM V SLOVENIJI.....	33
4.1 Položaj enostarševskih družin v Sloveniji	34
4.1.1 <i>Koliko je enostarševskih družin v Sloveniji?</i>	34
4.1.2 <i>Enostarševske družine, socio-ekonomski položaj in revščina</i>	38
4.2 Socialna varnost v Sloveniji.....	41

4.3 Pomen participacije na trgu delovne sile pri zagotavljanju socialne varnosti enostarševskih družin.....	43
4.4 Transferji namenjeni otrokom in družinam.....	47
4.5 Preživnine	51
4.6 Stanovanjska politika.....	52
4.7 Neformalne socialne mreže.....	53
4.8 Nevladne organizacije	54
4.9 Koliko skrbi je posvečene enostarševskim družinam?	55
ZAKLJUČNE MISLI.....	57
Literatura:	59

UVOD

Pričujoča naloga je posvečena obravnavi socialne varnosti enostarševskih družin, ki sodijo med družinske oblike katerih število neprestano narašča in so tako tudi eden kazalcev intenzivnih sprememb družinskega življenja v zadnjih nekaj desetletjih. V današnjih družbah, družbah nenehnih sprememb, nuklearna družina ni več normativna družinska oblika, tako da v sodobnosti soobstajajo različne oblike družinskega življenja, kot so reorganizirane družine, družine istospolnih partnerjev, izvenzakonski partnerji z otroki in enostarševske družine.

Številčen porast enostarševskih družin v zadnjih desetletjih sproža številna vprašanja o njihovem socialnem položaju, potrebah in možnostih. Položaj enostarševskih družin v družbi predstavlja tudi svojevrsten izziv za socialno politiko, saj pogosto sodijo med socialno bolj ranljive skupine, ki so v več pogledih prikrajšane: so v ekonomsko precej neugodnem položaju, ko si zagotavljajo preživetje z enim samim dohodkom (nemalokrat prihaja do neplačevanja preživnin s strani odsotnega starša), težje usklajujejo delovne in družinske obveznosti; ker so praviloma materinske, se srečujejo tudi s spolno strukturiranimi razlikami pri zaposlitvi in plačilu ipd.

K obravnavi enostarševskih družin smo pristopili s predpostavko, da je kljub številčnemu porastu in pogosto težkemu socialnemu položaju, tej skupini namenjeno (pre)malo skrbi. Pri ukvarjanju z enostarševskimi družinami namreč že v začetku trčimo ob dejstvo, da je tej temi v Sloveniji posvečeno zelo malo raziskovalnega interesa, predvsem v primerjavi z nekaterimi državami (npr. Velika Britanija, nordijske države), kjer ima teoretična obravnava enostarševskih družin že večdesetletno zgodovino. Literature na to temo je malo, pogosto je tudi razdrobljena po različnih področjih, ki se jih zgolj dotaknejo (npr. raziskave o mladih, ekonomski vidiki družin, preučevanje revščine).

Podobno je tudi pri socialno-politični obravnavi, ki se ne osredotoča posebej na enostarševske družine, ampak so le-te, v kolikor sploh so, obravnavane fragmentirano v okviru drugih ciljnih skupin. To dejstvo lahko interpretiramo na (vsaj) dva načina: ta skupina ni oz. do nedavnega ni bila problematična in zato zanimiva, kar lahko utemeljimo z velikodušno socialno politiko nekdanjega sistema, ali pa jim je kljub ranljivosti določenega dela skupine enostarševskih družin še zmeraj namenjeno premalo podpore in možnosti s strani države ter se obnaša

“mačehovsko” do te socialno ranljive skupine. Slednje bomo preverjali na osnovi pregleda socialne varnosti enostarševskih družin, pri čemer bomo socialno varnost v nalogi opredeljevali v najširšem smislu, kot preplet vseh možnosti, ukrepov in okoliščin, ki posameznika integrirajo v družbo in mu omogočajo nemoteno delovanje v njej. Pri tem nas bo zanimala predvsem vloga države pri zagotavljanju pogojev za uresničevanje socialne varnosti. Osredotočili se bomo na zaposlitev in socialne transferje, dotaknili pa se bomo tudi nekaterih širših področij, saj socialno varnost enostarševskih družin določa preplet številnih dejavnikov, tako na mikro kot tudi na makro ravni.

Osrednji namen pričujoče naloge je torej preučiti majhen del interakcije med družino in državo (Slovenijo) - tistega, ki se nanaša na enostarševske družine in njihovo socialno varnost, oz. možnosti zagotavljanja le-te, ob tem pa preučiti tudi nekaj značilnosti enostarševskih družin in prikazati nekatere ukrepe ter politike, ki jih različne evropske države implementirajo pri zagotavljanju socialne varnosti enostarševskih družin. Pri tem bomo izhajali iz sledečih hipotez:

HIPOTEZA 1: S spreminjanjem družinskega življenja in pod vplivom družbenih sprememb, narašča število tipov družin, ki zahtevajo posebno skrb s strani države. Mednje lahko uvrstimo tudi enostarševske družine.

HIPOTEZA 2: Država (Slovenija) je v okviru sprememb družinskega življenja, naraščanja števila enostarševskih družin in spričo položaja njihove socialne ranljivosti, pričela prepoznavati enostarševske družine kot potrebne posebne obravnave in skrbi.

HIPOTEZA 3: Kljub določenim ukrepom, ki jih država sprejema v podporo enostarševskim družinam, pomoč ne zadostuje in premalo pripomore k socialni varnosti in družbeni integraciji enostarševskih družin. S socialno – političnega vidika tudi ni systemskega pristopa pri obravnavi in reševanju specifičnih problemov enostarševskih družin.

Prvi del naloge je tako namenjen predstavitvi enostarševskih družin skozi procese spreminjanja družinskega življenja do katerih prihaja od 60-ih let prejšnjega stoletja. Sledi pregled diskusij, ukrepov in politik, ki se nanašajo na enostarševske družine v nekaterih evropskih državah, zadnji del pa je namenjen pregledu socialne varnosti enostarševskih družin

v Sloveniji s poudarkom na ukrepih, ki so usmerjeni k izboljšanju socialne varnosti enostarševskih družin.

Preučevanje enostarševskih družin se dotika številnih področij – v njih se tako zrcalijo razmerja med spoloma kot generatorji položaja materinskih enostarševskih družin v družbi; izpostavljajo vprašanja o razmerju med vlogo starša in vlogo zaposlenega, predvsem pa je položaj enostarševskih družin tudi odraz socialne politike tistih, ki so v neki družbi potrebni skrbi.

1 PREDSTAVITEV ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN V OKVIRU SPREMINJANJA DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

1.1 Trendi spreminjanja družinskega življenja

Družinsko življenje se ob hkratnih družbenih spremembah že od 60-ih let 20. stoletja intenzivno spreminja; med drugim prihaja do *pluralizacije družinskih oblik* in načinov življenja. Tradicionalno najbolj razširjena nuklearna družina, izgublja svoj primarni status med družinskimi oblikami in postaja vse bolj le ena izmed številnih družinskih form. Poleg zmanjševanja števila nuklearnih družin, narašča število reorganiziranih družin, istospolnih družin (partnerstev), enočlanskih gospodinjstev, pa tudi **enostarševskih družin**. Navedene družinske oblike niso nove, so pa v družbi vse bolj prisotne in sprejete. Sieder govori o *alternativnih družinskih oblikah*¹, kamor uvršča vse zgoraj navedene oblike družin (Sieder, 1998: 255). Zaradi tolikšne raznovrstnosti družinskih oblik v družbi ne moremo govoriti več o družini, temveč o družinah v množini.

Vzporedno s spreminjanjem družinskih oblik in načinov življenja – individualizacije življenjskih stilov, ter pod vplivom širših družbenih in demografskih sprememb (npr. ekonomska neodvisnost žensk, staranje populacije) - prihaja do sprememb tudi na maritalnem trgu in pa v reproduktivnih vzorcih. Spremembe na trgu poročanj vključujejo manjšanje števila porok, večanje deleža kohabitacij, zviševanje starosti ob prvi poroki, večanje števila neporočenih, večanje deleža ponovnih porok in tudi višjo stopnjo razvez zakonskih zvez; rodnostne spremembe pa zajemajo upadanje stopenj rodnosti, zviševanje starosti matere ob rojstvu prvega otroka ter večanje deleža rojstev otrok v izvenzakonskih skupnostih (Švab, 2001: 62-65). Vsi navedeni trendi sooblikujejo značilnosti sodobnih družin nasploh, med njimi tudi enostarševskih družin.

S porastom različnih družinskih tipov v 60-ih letih, so heterogene družinske oblike oz. družine kot socialni fenomen postale predmet povečanega sociološkega/strokovnega zanimanja. Spremembe, do katerih prihaja v družinskem življenju, so tako v začetku spremljale diskusije

---

¹ V literaturi zasledimo tudi izraz *novi tipi družinskih formacij* (Fux, Hoffman-Nowotny, Pinnelli: 2001), ki pa ne more biti v rabi za vse družinske oblike-vsaj za enostarševske družine ni prikladen, saj so bile prisotne skozi vso zgodovino. Izraz *nedominantni tipi družin* (Černigoj-Sadar, 1995) pa bo spričo naraščanja števila teh družinskih oblik predvidoma zmeraj manj primeren.

o *krizi* družine, medtem ko sedaj, vsaj v strokovnih krogih, prevladujejo manj ideološko obremenjene razprave o *spremembah družinskega življenja* (Rener, 1995: 18).

Tudi samo naraščanje števila enostarševskih družin je spodbudilo zanimanje raziskovalcev in oblikovalcev politik. Sociološki interes zanje se je povečal predvsem v času liberalizacije razvez zakonskih zvez, ko se je zvišalo število enostarševskih družin nastalih kot posledica razveze. Pri tem so bili družbeni fenomeni kot so razveza, ločitev, izvenzakonsko rojstvo ali enostarševska družina razumljeni kot odklon od družbenih norm. Tako so v 60-ih letih prevladovale teorije o enostarševskih družinah kot "prostoru deprivacije, nestabilnosti in negotovosti" (Popay idr. v Hantrais in Letablier, 1996: 75). Enostarševske družine so bile najpogosteje predstavljene kot vir mladinske delinkventnosti in socialnih problemov in kot take patološke ter disfunkcionalne za stabilnost družbe .

V to obdobje lahko umestimo tudi pričetek feminističnega zanimanja za enostarševske družine. V Franciji so se npr. feministična gibanja zavzemala za obravnavanje enostarševskih družin (predvsem materinskih) kot nedevariantnih in le eni od legitimnih družinskih oblik (Hantrais in Letablier, 1996: 76). Feminizem je v razmišljanja o družini vnesel predvsem alternativen pogled na družino in družinske vloge. Feministične teorije so na področje enostarševskih družin segale predvsem z idejo o izpodbijanju "monolitne družine, ki enači nuklearno družino z moškim, materialnim preskrbovalcem družine, in žensko, gospodinjo in materjo, kot edino legitimno družinsko obliko" (Thorne v Švab, 2001: 9).

Veliko pozornosti pri raziskovanju enostarševskih družin je tudi na ravni držav in na mednarodni ravni, saj so bila v okviru Evropske komisije (European Commission) objavljena številna nacionalna, pa tudi primerjalna poročila o njihovem številu, značilnostih in ekonomskem položaju (npr. Roll, 1992, Martin in Vion 2001, Correira idr. 2001). Pri preučevanju enostarševskih družin smo namreč soočeni z dejstvom, ki velja za večino družinskih študij v okviru Evropske unije – raziskovalne pobude prihajajo predvsem s strani vlad ali komisij, ki se ukvarjajo s političnimi problemi, manj pa se v to smer razvija sociološke teorije. (Hantrais in Letablier, 1996: 69). Poudarek je torej na področjih, ki predstavljajo družben problem – npr. raziskovanje revščine pri enostarševskih družinah z namenom oblikovanja politik, ki bi jo omilile. Aktualne so tudi sorodne teme, kot npr. življenjski pogoji in socialna ranljivost enostarševskih družin, učinkovitost družinskih politik pri reševanju

njihovih težav, položaj enostarševskih družin znotraj različnih blaginjskih sistemov idr. V ta okvir lahko umestimo tudi preučevanje socialne varnosti enostarševskih družin kot dela socialne politike.

1.2 Opredelitev in značilnosti enostarševskih družin

“Sodobni trendi kažejo na to, da bo vse več staršev in otrok izkusilo življenje v enostarševski družini kot eno izmed faz ciklusa družinskega življenja” (Burghes, 1993: 6).

Zgornja izjava z začetka 90-ih let prav gotovo drži, saj število enostarševskih družin v zadnjem desetletju še naprej narašča in je v neposredni povezavi z naraščanjem razvez ter višanjem deleža rojstev izven zakonske zveze oz. predvsem z njihovo družbeno sprejemljivostjo. Porast razvez in “enostarševstva” po izbiri namreč nakazuje, da ima institucija zakonske zveze manjši pomen kot nekoč (Renvoize, 1985, Ahrons in Rodgers, 1987 v Cheal, 1999: 59). V devetdesetih so tako postale enostarševske družine razprostranjen socialni fenomen in v vseh evropskih državah, z izjemo Mediteranskih (npr. Italija, Španija, Grčija), predstavljajo več kot 10 % vseh družin (Hantrais, 1999: 295).

Enostarševske družine niso nova družinska oblika, saj so bile prisotne skozi vso zgodovino, so pa v sodobnih družbah vse bolj razširjene in zato bolj tematizirane. V zadnjih desetletjih jim je torej namenjeno več pozornosti – tako s strani raziskovalcev kot tudi oblikovalcev politik. Med vzroki za zviševanje deleža te družinske oblike naj navedemo dva ključna: večjo *ekonomsko neodvisnost žensk* in *liberalizacijo razvez zakonskih zvez*. Z *ekonomsko neodvisnostjo žensk* je mišljen vstop žensk na trg delovne sile in torej zmanjšana ekonomska in socialna odvisnost od moških, kar izpostavljamo predvsem zato, ker so prav ženske najpogosteje nosilke enostarševskih družin in ker je ravno ekonomska neodvisnost predpogoj za možnost preživljanja družine. Sodelovanje na trgu delovne sile je pomemben faktor pri zagotavljanju socialne varnosti, zato bo kasneje podrobneje predstavljeno in obravnavano. Z *liberalizacijo razvez* kot pomembnim vzrokom oblikovanja enostarševskih družin, pa se je

zmanjšala stigma, ki je spremljala samske matere in predvsem izvenzakonske otroke, odraščajoče v enostarševskih družinah.²

Tudi zgodovina poimenovanj enostarševskih družin (pri tem je izvzeta enostarševska družina oblikovana s smrtjo partnerja) nazorno priča o pogosto negativnem odnosu do te družinske oblike, saj izrazi: “zapuščene žene”, “broken home”, “družine brez očetov” implicirajo na pomanjkljivosti take družinske oblike (Giddens, 2002: 180). Matere z nezakonskimi otroki navadno niso bile obravnavane kot družina oz. se je zanje uveljavil izraz “nepopolna družina” (Lewis, 1999: 192). Podobno izraz “samohranilska družina” nakazuje na enostransko (predvsem ekonomsko) skrb za otroka, čeprav lahko oba partnerja pri njej enakovredno sodelujeta. Pogosto (tudi v strokovni terminologiji) uporabljen pojem “nepopolna družina” je kasneje nadomestil izraz enostarševska družina, ki je vrednostno manj obremenjen (Sieder, 1998: 259). V nekdanji jugoslovanski statistični obravnavi pa so že sredi 50-ih let prenehali uporabljati izraz nepopolna družina, prav zaradi negativnih konotacij, ki jih vsebuje (Rener, 2003: 23).

Enostarševske družine se med seboj diferencirajo glede na različne parametre. Najbolj osnovna je delitev na *materinske* in *očetovske* enostarševske družine, pri čemer je največ materinskih, ponekod kar 90 % (Burghes, 1993: 6). V Sloveniji je vseh materinskih enostarševskih družin približno 86 % (SURS, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, preko www.stat.si/popis2002/si). Tako visok delež kaže na dejstvo, da je v sodobnih družbah skrb za otroke še zmeraj prepuščena predvsem ženskemu delu populacije in da so ob razvezah ali ločitvah otroci pogosteje dodeljeni materam kakor očetom.

Največ raziskav se osredotoča na materinske enostarševske družine. Poleg tega, da so prevladujoče, so v številnih državah prepoznane kot skupina za katero je značilna visoka stopnja socialne ranljivosti - navadno zaradi neenakosti med spoloma na trgu delovne sile, težke zaposljivosti mladih mater z otroki, v nekaterih državah nizke stopnje zaposlenosti žensk, težkega usklajevanja zaposlitve in družinskega življenja ipd. Iz navedenih vzrokov bo v nadaljevanju največ pozornosti namenjeno prav njim.

---

² Tak, stigmatizirajoč odnos do matere in otrok slikovito prikaže naslednji odlomek iz slovenske literature - Samorastnikov Prežihovega Voranca: “Meti so rekali ljudje: Pankrtska mati ali Pankrtnica, otrokom pa nasplošno: Hudabivški pankrtniki, pozneje pa tudi Hudabivški samorastniki; bajta, v kateri je ta drosa (čreda) živela, je bila znana pod imenom Pankrtska kajža”.

V preteklosti je bilo *oblikovanje* enostarševske družine v večini primerov pogojeno s smrtjo zakonskega partnerja, sedaj pa so dejavniki vzpostavljanja enostarševskih družin heterogeni: ločimo enostarševske družine, ki so nastale kot posledica ločitve oz. razpada izvenzakonske zveze, razveze, smrti enega od partnerjev, odločitve za samostojno starševstvo. Samski starši imajo torej lahko naslednje statuse:

- ločen/a,
- razvezan/a,
- vdovec/a,
- nikoli poročen/a.

Najpogosteje se enostarševske družine danes oblikujejo kot posledica *razvez in ločitev*. V letu 2000 se je na tak način formiralo 56 % vseh enostarševskih družin v Franciji, (Martin, Vion, 2001: 2) delež materinskih enostarševskih družin oblikovanih z razvezo ali ločitvijo pa je v Italiji znašal 63,7 % (Pratesi idr. 2001: 5). Tovrstnih podatkov za Slovenijo ni.

Status enostarševstva je zelo spremenljiv in njegove meje so precej zabrisane; pogosto gre le za začasen in prehodni položaj. Prehajanje v in izhajanje iz tega statusa poteka po različnih poteh:

VSTOP:

- nikoli poročeni ali nikoli kohabitirali,
- smrt partnerja,
- ločitev/razveza poročenega para z odvisnimi otroki,
- konec kohabitacije z odvisnimi, nesamostojnimi otroki.

IZSTOP:

- ne več odvisni, nesamostojni otroci (odraslost, selitev od doma, rejništvo, izginotje ali smrt otrok),
- vstop v novo zakonsko zvezo ali kohabitacijo,
- pomiritev s prejšnjim zakoncem ali zunajzakonskim partnerjem,
- smrt starša,

(Leete in Haskey v Crow in Hardey, 1999: 236).

Glede na tolikšno raznolikost in dinamiko pri oblikovanju enostarševskih družin, lahko izpostavimo, da ne moremo govoriti o enostarševskih družinah kot o homogeni skupini. Že sama opredelitev pojma ni enostavna in enoznačna - oglejmo si nekaj različnih definicij:

Statistični urad Republike Slovenije prek splošne definicije družine opredeli tudi enostarševske: Družina je...“življenjska skupnost staršev (obeh ali *enega*) in neporočenih otrok, ki živijo z njima oziroma z enim od staršev. Starost otrok ni omejena, vendar pa le-ti nimajo svoje družine oziroma ne živijo v zunajzakonski skupnosti” (Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj preko www.stat.si/popis2002/si). Pri tej opredelitvi ni določena zgornja meja starosti, kar pomeni, da lahko zajema delež enostarševskih družin z odraslimi, neodvisnimi, neporočenimi otroki (oz. ki niso v kohabitaciji). Taka opredelitev enostarševskih družin je nedvomno zastavljena preširoko³, zato je v popisu prebivalstva posebej opredeljena populacija enostarševskih družin z otroki do 25 let.

Definicija, ki jo prevzema The General Household Survey (raziskava o gospodinjstvih v Veliki Britaniji) opredeljuje enostarševsko družino kot “starš z nikoli poročenimi, odvisnimi otroki” (Burghes, 1993: 6). Odvisnost pomeni otrokovo (predvsem) ekonomsko nesamostojnost, pri tem pa ponovno ni starostne omejitve za odvisnega otroka.

Z namenom formulirati standardizirano definicijo, ki bi bila uporabna Evropskem kontekstu za primerjavo med državami (in je trenutno veljavna definicija), Jo Roll identificira tri parametre, ki jih je potrebno upoštevati pri opredelitvi enostarševskih družin: *maritalni status starša, situacijo v gospodinjstvu in definicijo odvisnega otroka*. Upoštevajoč naštetu definira enostarševsko družino na sledeči način:

Gre za starša, ki:

- NE živi s partnerjem (bodisi v kohabitaciji ali zakonski zvezi),
- lahko živi z drugimi (npr. s prijatelji ali lastnimi starši)
- živi z vsaj enim otrokom mlajšim od 18 let

(Roll, 1992: 10).

---

³ Kar lahko privede do podatkov kot so jih pridobili v Belgiji, ko je bila četrtnina staršev v enostarševskih družinah starih nad 65 let. (Roll, 1993:7) Vprašanje pa je ali so tovrstni podatki za oblikovalce politik želeni in zanimivi, saj gre v tem primeru za sobivanje dveh ali več samostojnih odraslih oseb, ki ne predstavljajo ciljne populacije za ukrepe socialne politike.

Zadnji kriterij je z vidika podaljševanja prehoda od družine orientacije k družini prokreacije oz. t.i. LAT faze vprašljiv, saj je vse več mladih, ki so tudi kasneje, zlasti zaradi podaljšanega šolanja, vsaj ekonomsko, če ne tudi socialno, odvisni od staršev. Vendar pa je ta kriterij določen zaradi poenostavljene primerjave med različnimi državami.

V uradni statistiki, ki je najpogostejši vir informacij o enostarševskih družinah, (tudi zaradi pomanjkanja drugih virov) so različni tipi družin pogosto spregledani in zato neobravnavani, saj statistični instrumentarij ni naravnan na njihovo raziskovanje. V Sloveniji to velja za podrobnejšo obravnavo različnih tipov enostarševskih družin. Tako so v rezultatih popisa 2002 enostarševske družine razdeljene le na očetovske in materinske, ne preučuje pa se njihovega nastanka: z razvezo, razdorom izvenzakonske skupnosti, smrtjo. Prav tako ni podatkov o trajanju enostarševstva in podobno. Včasih je že zaznava enostarševskih družin problematična, saj so npr. "skrite" znotraj razširjene družine ali pa se nasprotno iz različnih vzrokov nekatere družine predstavljajo kot enostarševske, čeprav v resnici to niso.

Novo definicijo oz. rekonceptualizacijo družinskih odnosov predlaga Trost, švedski sociolog družine, ki skuša definirati "orodje" za analizo spreminjajočih se družinskih oblik, ki bi bilo primernejše kakor statistične definicije. Predlaga, da bi družine obravnavali na osnovi odnosa starši-otroci in ne na osnovi skupnega življenja partnerjev, poročenosti ipd. Tako predlaga naslednja poimenovanja: dvo-starševske družine (ki lahko npr. zaobjamejo odnos mati-otrok, partnerski odnos in npr. odnos med "očimom" in otrokom), eno-starševske družine, družine z najstniki, družine brez otrok ipd. Koncept je tudi uporabil pri preučevanju enostarševskih družin. Njegov poskus kaže na zanimanje sociologov za preučevanje družinske raznolikosti in potrebo po primernejših orodjih, kot se uporabljajo v statistični obravnavi (Hantrais in Letabliere, 1996: 74-75).

1.3 Socialna ranljivost enostarševskih družin

Dinamika družinskih sprememb posredno vpliva tudi na oblikovanje socialno ranljivih⁴ družinskih oblik. Življenje v enostarševski družini samo po sebi sicer ne predstavlja

---

⁴ Socialno ranljivost opredeljujemo kot situacijo izpostavljenosti tveganju za socialno izključenost, (Avramov, 2002: 27) kar pomeni deprivacijo, ki onemogoča posameznikom oz. skupinam vključenost v družbenem življenju.

nikakršnega hendikepa; v socialno negotovem okolju pa se enostarševske družine lahko znajdejo v socialni stiski in okoliščinah materialne ogroženosti. Pod vplivom socio-ekonomskih sprememb (npr. informatizacija, fleksibilizacija dela, deregulacija trgov ipd.) je življenje posameznikov v sodobnosti zaznamovano z zaposlitveno negotovostjo, ki posledično pomeni nižjo stopnjo socialne varnosti za vse družine, pri čemer so enostarševske zaradi enega samega dohodka še toliko bolj izpostavljene .

Enostarševske družine torej sodijo med potencialno socialno ranljive skupine, ki se pogosteje sooča z ekonomskimi težavami in socialno izključenostjo, zaradi česar bi jim morali oblikovalci politik posvetiti še posebno pozornost. Socialne ranljivosti in materialne ogroženosti seveda ne moremo posplošiti na celotno populacijo enostarševskih družin, vendar številni raziskovalci ugotavljajo, da je za to družinsko obliko navadno značilen slabši materialni položaj oz. pomanjkanje. Kot navaja Rener (1995: 21): *Raziskave po svetu in tudi pri nas kažejo, da živijo enostarševske družine in še zlasti materinske enostarševske družine v najtežjih razmerah, kar pomeni, da imajo v primerjavi z drugimi nižje dohodke na družinskega člana/ico, manj trajnih dobrin, pa tudi ocena zadovoljstva z lastnim življenjem je nižja kot pri ljudeh, ki živijo v drugačnih oblikah družin.*

Rezultati študije o socialni izključenosti v državah Evropske unije izpostavljajo enostarševska gospodinjstva kot zelo prisotna v okviru populacije z nizkimi dohodki (Rodriguez-Sumaza, 2001:101). Za Veliko Britanijo npr. velja, da je “za skoraj tri četrtine enostarševskih družin, njihov status prejemnikov socialne pomoči, sinonim za revščino” (Baldock in Hadlow, 2001: 1). V sosednji Avstriji je imela v začetku 90-ih let tretjina gospodinjstev samskih mater dohodke pod nivojem, ki je bil opredeljen kot indikator revščine; (Duncan in Strell, 2001: 154) podatki za Francijo pa kažejo, da imajo “enostarševske družine v povprečju 25 % nižji standard v primerjavi z ostalo populacijo” (Martin in Vion, 2001: 12). Podobno, z rahlimi nihanji med državami, ugotavljajo izsledki raziskav za večino evropskih držav, vključujoč Slovenijo.

Ker se bomo osredotočili na materinske enostarševske družine, je pomembno poudariti, da za vse države velja, da so samske matere v primerjavi s poročenimi ali kohabitirajočimi v veliko slabšem ekonomsko-socialnem položaju, pogosto že zaradi tega, ker jim mora zadostovati le en osebni dohodek s pomočjo katerega morajo sebi in otrokom zagotavljati ekonomsko-

socialno varnost. Splošno sliko položaja materinskih enostarševskih družin v Evropi nakaže Avramov (2002: 42): “Če ne bi bilo socialne podpore bi polovica samskih mater z otroki živela v revščini, vendar jih ne glede na izdatnost transferjev, tretjina kljub temu živi v revščini.” Poleg težjih življenjskih razmer in nižjih dohodkov, so slabši tudi subjektivni občutki zadovoljstva z življenjem v primerjavi z ostalimi oblikami družin. “Najbolj so zadovoljni z življenjskimi pogoji tisti, ki živijo v dvoroditeljskih družinah, sledijo jim člani razširjenih družin, zelo malo pa je zadovoljnih med tistimi, ki živijo v enoroditeljskih družinah prokreacije” (Černigoj-Sadar, 1995: 115). To so le nekateri od vzrokov iz katerih je bilo predvsem v zadnjem desetletju v številnih državah Evropske unije nekoliko več pozornosti posvečeno prav enostarševskim družinam, ki so bile prepoznane kot “kategorija s posebnimi potrebami”. Tako so npr. Danska, Irska, Švedska, Francija, Grčija in Nemčija že sredi 90-ih let namenjale enostarševskim družinam nadomestila v različnih oblikah (Hantrais in Letablier, 1996: 59).

Večkrat slabši gmotni in socialni položaj v primerjavi z ostalimi oblikami družin pa ne pogojujeta slabe kvalitete življenja in slabših odnosov v enostarševskih družinah – čeprav so bile v 70-ih letih (nekaj jih je še sedaj) pogoste teorije o prikrajšanosti otrok živečih v enostarševskih družinah oz. o neposredni povezanosti življenja otrok v takih družinskih skupnostih z mladinsko delinkventnostjo, kriminalom in nasiljem (Coote idr. 1990: 29, Lefaucheur 1986 v Hantrais in Letablier, 1996: 75). V Sloveniji so se javne razprave na temo kvalitete življenja otrok v različnih družinah, predvsem enostarševskih v primerjavi z dvostarševskimi, intenzivirale v času pred referendumom o oploditvi samskih žensk z biomedicinsko pomočjo leta 2001. Pri tem so bile enostarševske družine pogosto obravnavane kot nepopolne(!), otroci pa kot prikrajšani za “kakovostno” vzgojo. Prav zato velja ponovno poudariti, da nikakor ne moremo govoriti o enostarševskih družinah kot (apriori) neprimernem okolju za otrokovo dobrobit ali celo vzroku za mladinski kriminal; prav tako teh družinskih oblik ne moremo povezovati z vzgojo “deviantnih” otrok.

Čeprav govorimo o enostarševskih družinah kot o ranljivi skupini, Crow in Hardey izpostavita, da ne gre za homogeno in kohezivno skupino s kolektivno identiteto. Kljub temu, da so jim skupni nekateri materialni in socialni problemi, tega ne moremo posplošiti na celotno skupino. Zabrisane meje in prehajanje v in iz tega statusa predstavljajo precejšnjo težavo pri definiranju problemov enostarševskih družin, zaradi česar so tudi za socialno

politiko potrebe enostarševskih družin težko določljive in jih je posledično težko zadovoljiti (Crow in Hardey, 1999: 240-242). Kalejdoskop različnih tipov enostarševskih družin ter materialnih in socialnih pogojev v katerih živijo, otežuje njihovo obravnavo in enostavno oblikovanje ukrepov, ki bi bili orientirani nanje. Raziskava o stopnjah tveganja revščine med različnimi skupinami samskih mater z otrokom/i je npr. pokazala da za večino v raziskavo vključenih držav⁵ velja, da so med vdovami stopnje tveganja za revščino najnižje, najvišje pa so pri ločenih ali razvezanih materah (Ruspini, 1998: 19). Otroci vdov namreč prejemajo pokojnino po očetu, ali pa imajo vdove urejen status v okviru socialnih zavarovanj – tako imajo pravico do izbire pokojnine oziroma poleg svoje prejemajo tudi vdovsko pokojnino. Ostale enostarševske družine imajo s strani države in socialne politike pogosto slabše urejen položaj.

Vse navedene spremembe in trendi, ki veljajo tako za Slovenijo kot za Evropo (in zahodni svet) pomembno vplivajo na družino kot institucijo ter se bodo po pričakovanjih nadaljevali tudi v prihodnosti. Mnoge države zato skušajo preučiti in (re)definirati vlogo socialne politike do družin, zlasti do tipov družin, kot so enostarševske, ki so bolj izpostavljeni socialni ranljivosti. Države namreč skušajo na različne načine poskrbeti za socialno varnost ranljivih segmentov družbe, glede na svojstvene kulturne, socio-ekonomske in politične okoliščine. Prav tako se znotraj različnih družb in njihovih socialnih politik razlikujeta vloga in položaj družine kot institucije. V preteklosti so bile socialne politike orientirane na potrebe nuklearne družine in zdi se, da se včasih ne znajo spoprijeti s potrebami “alternativnih” družinskih oblik. V tem kontekstu nas zanima zlasti kakšen poudarek je s strani socialne politike namenjen enostarševskim družinam v Sloveniji (tudi v primerjavi z ostalimi evropskimi državami) in predvsem kako je organizirana skrb za njihovo socialno varnost (na kakšen način si jo lahko zagotovijo). Le-te se pogosto znajdejo v socialni stiski, pri čemer za normalizacijo razmer potrebujejo pomoč države, zato želimo preveriti tudi na kakšen način država rešuje to problematiko.

---

⁵ Primerjalna raziskava je vključevala naslednje evropske države: Belgijo, Dansko, Nemčijo, Francijo, Grčijo, Irsko, Italijo, Nizozemsko, Portugalsko, Španijo in Veliko Britanijo.

2 ENOSTARŠEVSKJE DRUŽINE IN DRŽAVA

Naraščanje števila enostarševskih družin sproža tudi vprašanja o razmerju med družino, državo in posameznikovimi finančnimi odgovornostmi, pa tudi o vlogah moških in žensk kot staršev in zaposlenih (Millar v Kember in Urgenson, 1997: 147).

Nekateri teoretiki trdijo, da je položaj enostarševskih družin pomemben indikator “splošnega vzdušja” v blaginjskih sistemih oz. “lakmusov papir” spolno strukturiranih socialnih pravic v neki družbi (Hobson v Duncan in Strell, 2001: 150). V nadaljevanju bodo predstavljene klasifikacije blaginjskih sistemov glede na raznolike socialne politike do družine in tudi glede na razmerje med zaposlitvijo in državnimi transferji, kakor so jih opredelili različni teoretiki. Za vsak blaginjski sistem je značilna tudi svojstvena organizacija socialne varnosti, ki posredno določa položaj enostarševskih družin v neki družbi.

2.1 Blaginjski sistemi kot generatorji položaja enostarševskih družin v različnih državah

Za razumevanje različnih socialnih politik do enostarševskih družin in znotraj tega njihove socialne varnosti, jih je smiselno umestiti v blaginjske sisteme. Socialni položaj enostarševskih družin je namreč povezan s tipom sistema blaginje in socialno-političnimi ukrepi za zagotavljanje socialne varnosti, pa tudi ranljivost enostarševskih družin je v različnih družbah različna, oziroma drugače prepoznana in obravnavana. Tako obstaja več poskusov klasifikacije evropskih držav glede na njihove socialne politike, ki definirajo tudi položaj družin v različnih družbah. V zahodnoevropskih državah namreč zaznamo “velike razlike v ciljih in vsebinah politik, ki so posredno ali neposredno zasnovane v podporo družini, kar reflektira različne tipe držav blaginje in pogledov na družino” (Hoffman-Nowotny, idr. 2001: 72). Nobena tipologija ne odseva dejanskega stanja v določeni državi, saj gre za idealne tipe sistemov blaginje in torej zmeraj za preplet več dejavnikov navedenih v okviru določenega idealnega tipa.

Ena najodmevnejših tipologij je Esping–Andersenova, pri kateri je izpostavil pomen povezanosti med (plačanim) delom in blaginjo (politike, ki dovoljujejo, spodbujajo ali zavirajo dekomodifikacijo dela – zmanjševanje odvisnosti delavca od tržne menjave) in glede na to

razlikoval tri tipe sistemov blaginje: liberalnega (Velika Britanija, ZDA, Avstralija, Kanada) konzervativno-korporativističnega (Avstrija, Francija, Nemčija, Italija) in social-demokratskega (skandinavske države):

Značilnost *liberalnega tipa* sistemov blaginje je središčnost trga pri zagotavljanju socialne varnosti. Če si posamezniki ne zmorejo zagotoviti socialne varnosti na trgu, si jo skušajo zagotoviti na osnovi lokalno organiziranih socialnih mrež in/ali družine. Država intervenira s sistemi socialnih pomoči, ko posameznik nima drugih možnosti za zagotavljanje socialne varnosti. Za ta model je torej značilna minimalna intervencija s strani države.

Socialna varnost je pri *konzervativno-korporativističnem tipu* sistemov blaginje osnovana na sistemu obveznih zavarovanj v povezavi z zaposlitvenim statusom. Država je še zmeraj v subsidiarnem položaju v primerjavi z družino kot generatorjem blaginje, vendar ima nekoliko pomembnejšo vlogo kot pri liberalnem tipu - nudi socialne transferje, v manjši meri pa organizira socialne storitve.

Pri *social-demokratskem tipu* sistemov blaginje pa je vloga države osrednja. Posameznikom zagotavlja socialno varnost preko sistemov nacionalnih zavarovanj, ki so vezani na državljanski status. Skuša se organizirati univerzalen dostop do storitev vsem državljanom - značilen je močno razvit javni sektor (povzeto po Esping Andersen v Hoffman-Nowotny, idr. 2001: 72-73).

Esping-Andersen je kasneje ponovno preučil tipologijo sistemov blaginje in pri tem upošteval zlasti pomen spreminjajoče se družine in zaposlovanja žensk v postindustrijskih družbah. Inherentna logika sistemov je v osnovi enaka kot je bila prej, vsak od sistemov pa ponudi drugačen odgovor na rizike, ki izhajajo iz sprememb v sodobnem družinskem življenju. Avtor pri tem za stopnjo do katere družina skrbi za socialno varnost uporablja termin *familializem* oz. *de-familizacija*. De-familizacija pomeni stopnjo do katere se socialna varnost nekega gospodinjstva vzpostavlja preko države oz. trga, torej do katere mere se zmanjšuje odvisnost posameznikove socialne varnosti od sorodstva (Esping-Andersen, 1999: 51). Značilnosti treh sistemov pokaže tudi preko njihovih predstavnikov: *Homo liberalismus*, *Homo familius*, *Homo socialdemocraticus* (Esping-Andersen, 1999: 170).

Liberalni tip sistemov blaginje/ Homo liberalismus

Liberalni pristop k novim rizikom je pasiven, pri čemer še bolj pride do izraza posameznikova odvisnost od trga (Esping-Andersen, 1999: 165). Enostarševske družine so torej v liberalnih režimih odvisne od sistemov socialne pomoči, ki pa je kratkotrajna in ne pripomore k izboljšanju materialnega položaja in izhodu iz revščine. Homo liberalismus kot tipičen predstavnik tega modela “preferira tak režim, kjer tisti, ki lahko sodelujejo na trgu, to storijo, medtem, ko si morajo tisti, ki na trgu ne morejo sodelovati, miloščino zaslužiti” (Esping-Andersen, 1999: 171). Posameznik mora torej za lastno dobrobit poskrbeti predvsem sam.

Konzervativno-korporativistični tip sistemov blaginje / Homo familius

Na spremembe v sodobnem družinskem življenju, se v konzervativnem tipu sistemov blaginje prav tako odzovejo pasivno, pri čemer je velik del novih rizikov prepuščen družini – značilen je torej familializem (Esping-Andersen, 1999: 165). Za enostarševske družine v tem tipu sistemov blaginje je rešitev problemov revščine prepuščena družini in njihovem socialnem omrežju. Homo familius-u ustreza tak režim, ki obvladuje trg in hkrati povečuje prednosti tesne sorodstvene solidarnosti (Esping-Andersen, 1999: 171).

Social-demokratski tip sistemov blaginje / Homo socialdemocraticus

V social-demokratskem režimu je odziv na spremembe aktiven - s preusmeritvijo prioritet države blaginje, pri čemer se poudarja pomen storitev in preusmeritve k mlajšim gospodinjstvom – k ohranjanju njihovega dohodka in povečanju zaposlitve. Prihaja torej do de-familializma (Esping-Andersen, 1999: 165). Pri social-demokratskem tipu sistemov blaginje je v primerjavi z ostalimi sistemi, položaj enostarševskih družin najboljši. Pomoč države je usmerjena predvsem k usklajevanju delovnega in družinskega življenja in k spodbujanju zaposlovanja. Značilnost Homo socialdemocraticusa je, da je prepričan, da z investiranjem v javno dobro, postajamo boljši (Esping-Andersen, 1999: 171).

Esping-Andersenova prvotna delitev sistemov blaginje je bila osnova za mnoge nadaljnje tipologije. Tako je Jane Lewis ob upoštevanju spolne neenakosti in predvsem neplačanega dela (ki je najpogosteje v domeni žensk), identificirala tri tipe modelov blaginje: model, ki izrazito temelji na moškem hranitelju družine, model, ki zmerno temelji na moškem hranitelju družine in model, ki temelji na dveh hraniteljih družine (strong, modified in weak male-breadwinner model) in poleg osredotočenosti na spolno strukturiranost, posebno pozornost

posvetila enostarševskim družinam znotraj različnih sistemov blaginje. Poudarja predvsem, da so vse dotedanje tipologije slonele na modelu, ki izrazito temelji na moškem hranitelju družine.

Model, ki izrazito temelji na moškem hranitelju družine (Strong male-breadwinner model)

Čeprav v nobeni državi ni prisoten v "čisti" obliki, lahko govorimo o naslednjih značilnost le-tega: moški je glavni materialni preskrbovalec družine, ženska pa je izključena iz trga delovne sile in torej odvisna od partnerja. Obdavčitev in socialni dodatki so odvisni od skupnih dohodkov moža in odvisnega položaja žene. Skrb za otroke in ostale odvisne člane je prepuščena ženskam in je tudi njihova primarna vloga; institucionalno organiziranih socialnih storitev, kot je npr. varstvo otrok, pa je zelo malo (Lewis, 1992: 162-164). Matere z otroki so že zgodovinsko predstavljale za vlade velik problem, saj le-te niso vedele kako naj jih obravnavajo. V veliki Britaniji kot predstavnici tega modela so bile obravnavane najprej primarno kot delavke, kasneje pa predvsem kot matere. Tako so bile pomoči samskim materam v zadnjih desetletjih 20. stoletja neodvisne od statusa zaposlitve, kar je imelo za posledico eno najnižjih stopenj zaposlenosti med materinskimi enostarševskimi družinami v Evropi in posledično visoko stopnjo odvisnosti od socialnih transferjev (Lewis, 1992: 169-170).

Model, ki zmerno temelji na moškem hranitelju družine (Modified male-breadwinner model)

V deželah s tem modelom je stopnja participacije žensk na trgu delovne sile tradicionalno razmeroma visoka. Večinoma gre za zaposlitev za poln delovni čas, preko katere se ženske vključujejo v sistem socialne varnosti, od katerega razmeroma veliko pridobijo. V Franciji, ki je primer države s tako ureditvijo, je sistem socialne varnosti usmerjen k lažšanju finančnih bremen, ki jih imajo starši z otroki, nekoliko slabše pa je organiziran sistem storitev (Lewis, 1992: 165-167). V Franciji materinske enostarševske družine veliko pridobivajo preko velikodušnih podpor namenjenim vsem družinam z otroki, hkrati pa je zanjo značilna zelo visoka stopnja vključenosti žensk v trg delovne sile. Zanimivo pa je, da so dohodki enostarševskih družin v primerjavi z dvostarševskimi, zelo podobni (Lewis, 1992: 170).

Model, ki temelji na dveh hraniteljih družine (Weak male-breadwinner model ali dual breadwinner model)

Nasprotno prvemu modelu, je pri tem modelu stopnja zaposlenosti tako moških kot žensk visoka in spodbujana s strani države. Davčne olajšave in socialni dodatki so odvisni od položaja posameznika. V podporo visoki stopnji zaposlovanja so vpeljane tudi politike usklajevanja plačanega dela in neformalnega dela za družino, tako da je npr. sistem socialnih storitev, zlasti varstva za otroke, zelo razvit. Kljub temu so ženske še zmeraj največkrat tiste, ki opravljajo tako plačano delo kot tudi neformalno, neplačano delo za družino in so prisiljene v to dvojno obremenitev. Na Švedskem, ki jo lahko umestimo v model, ki temelji na dveh hraniteljih družine, velika večina samskih mater sodeluje na trgu delovne sile, navadno za poln delovni čas. Z materialnega vidika se jim primerjalno godi najbolje, nekoliko jih pesti le pomanjkanje časa (Lewis, 1992: 168 - 170).

Če poskusimo umestiti Slovenijo v navedeno klasifikacijo, lahko rečemo, da je bliže zadnjemu modelu kakor drugim, saj je zanjo značilna tradicionalno visoka stopnja zaposlenosti žensk in moških. V splošnem ima zaposlitev velik pomen pri zagotavljanju socialne varnosti. Černigoj Sadar (2000: 34) navaja: "Slovenija se po svojih osnovnih značilnostih javnih politik (posebno glede otroškega varstva) najbolj približuje skandinavskim deželam. Ima pa tudi nekaj konzervativnih elementov v davčni politiki in pokojninskem zavarovanju. Večina ugodnosti, ki jih nudi blaginjski sistem v Sloveniji, izhaja iz naslova plačane formalne delovne aktivnosti državljanov in državljanek. Med različnimi oblikami družinskih skupnosti se najbolj pogosto pojavlja družina v kateri sta oba starša zaposlena/samozaposlena. Kljub temu pa k uspešnosti gospodinjstva še vedno veliko prispevata tudi tradicionalna družinska solidarnost in neplačano delo žensk."

2.2 Socialna varnost enostarševskih družin - med zaposlitvijo in državnimi transferji

Položaj enostarševskih družin se med državami zelo razlikuje in tudi organizacija socialne varnosti je urejena na različne načine. Navadno imajo na voljo predvsem dva vira uresničevanja materialne in socialne varnosti: **zaposlitev** in **državne pomoči**. V nekaterih državah, kot npr. v Veliki Britaniji, je zaposlitvena stopnja žensk zelo nizka in je zaznavna visoka stopnja odvisnosti od državnih transferjev (Baldock in Hadlow, 2001: 3), nasprotno pa

velja npr. za skandinavske države, kjer so ženske že dolgo vključene v trg delovne sile in je tudi stopnja zaposlenosti visoka.

Jane Lewis (1999: 190) vidi ključno razliko med socialnimi politikami držav prav v razsežnostih do katerih so enostarševske družine odvisne od zaslužka z **delom** v primerjavi z **državnimi transferji**.

Upoštevajoč odnos med negovanjem (caring) in državljanstvom sta Barbara Hobson in Jane Lewis vpeljali idealno tipična modela preko katerih lahko določimo položaj materinskih enostarševskih družin v različnih blaginjskih sistemih. Diferencirata se glede na to ali so ženske obravnavane primarno kot matere ali kot delavke, pri čemer pa je pri obeh modelih vloga negovanja prepoznana in primerno vrednotena.

Na eni strani imamo *model, ki temelji na socialnem plačilu za negovalca (Caregiver Social Wage)* – pri tem enostarševskim družinam **država s transferji** zagotavlja primeren materialni dohodek za njihovo socialnovarstveno funkcijo in jim ni treba sodelovati na trgu delovne sile. V tem primeru bi bile državne podpore namenjene vzgoji otrok ekvivalentne dohodku iz zaposlitve. Na drugi strani pa ločita *model, ki temelji na staršu kot zaposlenem (Parent/Worker)*, kjer bi lahko samske matere pridobile primeren dohodek s sodelovanjem na **trgu delovne sile**. Pri tem bi jim morale biti dostopne storitve otroškega varstva, starševski dopust itd. (Hobson in Lewis v Duncan in Strell, 2001: 149-152).

Mc Fate idr. (v Lewis, 1999: 197) ugotavljajo, da se materinskim enostarševskim družinam godi najbolje v deželah, kjer si socialno varnost zagotavljajo tako preko zaposlitev, kot tudi s pomočjo državnih podpor - kjer torej združujejo oba načina. V Skandinaviji, Franciji in na Nizozemskem imajo samske matere tako boljše materialne pogoje, kakor npr. v Veliki Britaniji. Na prvi pogled se po Lewisovi to lahko kaže kot posledica višje stopnje zaposlovanja; vendar se v teh deželah precej naslanjajo na socialne podpore, ki jim sploh omogočajo vključitev na trg delovne sile.

Čeprav se bomo osredotočili predvsem na zaposlitev in državne transferje, pa ne gre zanemariti dejstva, da imajo lahko pomemben vpliv na zagotavljanje socialne varnosti enostarševskih družin tudi **neformalne (podporne) socialne mreže**. Gre za storitve in

materialno podporo, ki jih v obliki vzajemne pomoči izvajajo člani družine, ostali sorodniki, prijatelji, sosedje, znanci. S strukturnimi spremembami, ki smo jim bili priča v Sloveniji predvsem v zadnjih dveh desetletjih, pa je zaznaven tudi porast **neprofitno-volonterskega sektorja** kot producenta socialno varstvenih storitev, torej porast nevladnih neprofitnih organizacij in humanitarnih prostovoljnih organizacij, ki, zaenkrat še v senci javnih zavodov, opravljajo nekatere socialnovarstvene storitve. Njihova prednost pred javnim sektorjem je predvsem fleksibilnost pri prilagajanju potrebam uporabnikov. V manjši meri pripomorejo k materialni in socialni varnosti, predvsem materinskih enostarševskih družin (oblikovanih z razvezo ali ločitvijo), tudi **preživnine**.

Enostarševske družine, zlasti socialno bolj ranljive, torej združujejo različne načine zagotavljanja socialne varnosti. Ruspini (1998: 30) navaja, da navadno kombinirajo različne strategije in vire dohodkov: participacijo na trgu delovne sile, državne transferje, neformalne socialne mreže ter mrežo lokalnih socialnih storitev.

3 O ENOSTARŠEVSKIH DRUŽINAH V NEKATERIH EVROPSKIH DRŽAVAH

Omejitve primerjave med državami

Ker bodo v nadaljevanju prikazane razprave, nekateri ukrepi in obravnava enostarševskih družin v različnih državah, je potrebno izpostaviti da se obravnava le-teh med državami razlikuje glede na kulturni in socialno – politični kontekst. Čeprav so trendi spreminjanja družinskega življenja in znotraj tega tudi naraščanje števila enostarševskih družin, skupni vsem evropskim državam, se vsaka na svoj način spopada z njimi. Socialna varnost enostarševskih družin je tako zelo odvisna od blaginjskega sistema v različnih državah in preventivnih ukrepov, ki jih le-te sprejmejo. Iz teh vzrokov je primerjava različnih ukrepov otežena. Kljub temu bomo predstavili značaj nekaterih razprav o enostarševskih družinah in načine spoprijemanja z njihovimi problemi v različnih državah. Gre za predstavitev različnih načinov obravnave enostarševskih družin in možnosti za lajšanje njihovega položaja.

3.1 Percepcija enostarševskih družin-breme za državo ali ranljiva družbena skupina?

Razprave, ki se odvijajo v evropskem merilu v povezavi z enostarševskimi družinami, se gibljejo med dvema skrajnostma. Na eni strani gre za kritične razprave, kot npr. da samske matere z otroki predstavljajo breme za davkoplačevalce, kar ima lahko za posledico celo ukinjanje transferjev za enostarševske družine (primer Velike Britanije), po drugi strani pa države enostarševske družine prepoznavajo kot ranljivo skupino ter na novo uvajajo socialne pomoči namenjene eksplicitno njim.

Enostarševske družine kot breme?

Porast enostarševskih družin je (predvsem) v Veliki Britaniji (v 90-ih letih prejšnjega stoletja) sprožil številne polemične diskusije in negativen pogled nanje. Del razprav **moralnega** značaja se osredotoča na domnevni “razpad” družinskega in socialnega življenja, pri čemer so samske matere predstavljene stereotipno kot brezposelne osebe, ki skušajo čim dlje živeti na stroške države. Take vzorce naj bi prenašale tudi na otroke, ki jih kasneje v življenju ponovijo (Rodriguez-Sumaza, 2001: 105). Podobno Murray razume družino kot “naravno” razmerje v

katerem imeti otroke – kjer pripada tradicionalna vloga hranitelja družine očetu, kritičen pa je predvsem do družin brez očetov (Murray v Millar 1997: 142).

S socialno-političnega vidika so prav tako pomembne diskusije o **strošku**, ki ga predstavljajo enostarševske družine za državo oz. davkoplačevalce. Ekonomski pogled na enostarševske družine predstavlja enostarševske družine kot breme za državo zaradi “promocije” odvisnostne kulture preko državnih pomoči (Rodriguez-Sumaza, 2001: 105). Podpore naj bi enostarševskim družinam predstavljale alternativo za opravljanje delovnih obveznosti.

Edwards in Duncan (v Lewis, 1999: 182) pravita, da so v Veliki Britaniji “samske matere od statusa “socialnega problema” prešle k statusu “socialne grožnje”, ko so bile obtožene za ekonomsko odvisnost, neprimerno obnašanje otrok ter v primeru neporočenih mater, tudi mladih moških; in moralno oporečnost.” Vse navedeno je leta 1998 privedlo do ukinitve pravice do višje socialne podpore za enostarševske družine v Veliki Britaniji in usmeritev v spodbujanje zaposlovanja samskih mater.

Zanimive so tudi druge razprave o vlogi državnih podpor pri spodbujanju nastanka (ali zgolj prikaza) enostarševskih družin. V Franciji nekatere raziskave o vplivu podpore enostarševskim družinam na kohabitacijo dokazujejo, da vplivajo na ločeno življenje partnerjev, (Rey idr. v Hantrais, 1999: 304) pa tudi, da samske matere težijo k temu, da bi imele več otrok in s tem pridobile višjo podporo oz. bi se jim podaljšala pravica do prejemanja podpor (Fragonard, 1987, Allegrezza – Carvoyeur, 1992 v Hantrais, 1999: 304). Vprašanja o zlorabah statusa enostarševske družine se pojavljajo tudi v slovenski javnosti.⁶

Ranljiva družbena skupina

Nedavna mednarodna študija, ki so jo izvedli pod okriljem Sveta Evrope in je primerjalno preučevala socialno ranljive družbene skupine v 15 evropskih državah⁷, je vključevala gospodinjstva starejših, enočlanska gospodinjstva, enostarševska gospodinjstva ter dvostarševska gospodinjstva. Pri tem so bila enostarševska gospodinjstva v večini držav prepoznana kot zelo ranljiva družbena skupina. Glede na objektivne kazalce in upoštevajoč

---

⁶ Zgovoren je naslov članka, ki je izšel v Delu 14.3.2004: “Zaradi višjih otroških dodatkov in popusta pri vrtcu se spleča ločiti. Navidezno, seveda.”

⁷ V raziskavo so bile vključene naslednje države: Belgija, Danska, Nemčija, Grčija, Španija, Francija, Irska, Italija, Luxemburg, Nizozemska, Avstrija, Portugalska, Finska, Švedska in Velika Britanija.

subjektivna poročila o zdravju in zadovoljstvu se jim najslabše godi v državah Južne Evrope (Španija, Portugalska, Italija, Grčija) in pa v Veliki Britaniji (Avramov, 2002: 198).

Da so v veliko državah enostarševske družine prepoznane kot ranljiva skupina, kaže tudi dejstvo, da jim namenjajo posebne podpore (npr. Francija, Irska, Islandija) Podpore namenjene enostarševskim družinam, ki so bile v nekaterih državah deležne kritik, v Veliki Britaniji pa celo ukinjene, so bile v letu 1999 na novo uvedene v Avstriji in Lichtensteinu ter izboljšane na Danskem (MISSOC, 2000: 3).

3.2 Strategije in ukrepi pri obravnavi enostarševskih družin

Na ravni Evropske unije se srečujemo z dilemo Skupna evropska družinska politika - da ali ne? Za sedaj še ni uniformne evropske družinske politike, prav tako ne enotnega odgovora na probleme enostarševskih družin. Obstaja pa več uradnih besedil, v katerih je nekaj postavk, ki se nanašajo na enostarševske družine, kot sta npr. priporočilo parlamentarne skupščine sveta Evrope "O položaju in odgovornosti staršev v moderni družini ter" iz leta 1975 in priporočilo "O družinski politiki" iz leta 1988.

Pri ukvarjanju z enostarševskimi družinami se na ravni socialne politike pojavi vprašanje do kolikšne mere naj se le-ta orientira izključno na enostarševske družine in koliko naj se usmeri na širši kontekst – na reševanje problemov te skupine v okviru družinske politike, revščine, usklajevanja dela in družinskega življenja in nenazadnje tudi v okviru izenačevanja možnosti moških in žensk. V evropskih državah obstaja v tem oziru paleta različnih usmeritev. Kamerman in Kahn (1988: 80-86) sta že konec 80-ih let navedla več političnih strategij s katerimi se v Evropi spopadajo s problemom socialne ranljivosti enostarševskih družin. Pri tem so nekatere usmerjene neposredno k enostarševskim družinam, druge pa jih obravnavajo kot del širšega problema (npr. revščine):

1. Strategija boja proti revščini

Pri tej strategiji gre za poskus zadovoljevanja potreb revnih in preko tega reševanja problematike (materinskih) enostarševskih družin. Predstavnica tega modela je (bila!) Velika Britanija, kjer je samska mati zaradi podpor, lahko ostala doma z otrokom do njegovega 16. leta, pri čemer se ni težilo k njenemu vključevanju na trg delovne sile.

2. Strategija kategorična za samske matere

Politika je v tem primeru usmerjena k posebni finančni pomoči samskim materam, kar jim omogoča, da so lahko v času zgodnjega otroštva doma z otroki. Primer take države je Norveška, ki je zelo velikodušna pri podpori enostarševskih družin.

3. Univerzalna strategija za majhne otroke

V tem primeru je strategija finančna podpora vsem družinam z otroki, zlasti tistim mlajšim od treh let, tako, da se starš lahko odloči za to, da ostane doma z otroki v njihovih zgodnjih letih. Samske matere včasih dobijo še finančno podporo, navadno pa jim je v pomoč predvsem velikodušna in aktivna družinska politika. Tako strategijo imajo v Franciji, kjer pa je vseeno stopnja zaposlovanja samskih mater zelo visoka.

4. Usklajevanje trga dela in družinske politike za zagotavljanje usklajevanja dela in družinskih obveznosti

K usklajevanju teh dveh sfer pripomorejo različne finančne podpore in ukrepi za družine z otroki. Mlade matere se z različnimi ukrepi spodbuja k vstopu in obstanku na trgu dela. Politika je usmerjena predvsem k zmanjševanju neenakosti in ne toliko k odpravljanju revščine. V nasprotju s prej navedenima strategijama je Švedska usmerjena k polni zaposlenosti, zato so vsi ukrepi orientirani v to smer, kar pomeni, da imajo dobro razvito in razvejano mrežo socialnih storitev (npr. varstvo otrok), da imajo podpore namenjene vsem otrokom ipd.

Dilema pred katero se navadno znajdejo oblikovalci politik v različnih državah je: ali obravnavati enostarševske družine posebej in jim nameniti posebno podporo ali pa jih obravnavati v okviru reševanja ostalih, širših družbenih problemov.

Posebni dodatki za enostarševske družine so ukrep, ki ga poznajo v številnih evropskih državah. Države, ki imajo transferje namenjene enostarševskim družinam so naslednje:

Tabela 3.1: Pregled ukrepov pomoči enostarševskim družinam po državah (Vir: MISSOC, 2000a: 512-515)

DRŽAVA	PREJEMEK		POGOJI
	POSEBNO PLAČILO ED	OTROK/CI	
Danska		<i>Dodatna finančna podpora glede na število otrok, za določeno časovno obdobje.</i>	- enkrat letno dokazati obstoj enostarševstva
Nemčija		<i>Zagotavljanje minimalnega dohodka otrokom v enostarševskih družinah pod 12 let, za največ 6 let.</i>	- drugi starš ne plačuje preživnine
Grčija		<i>Povečanje družinskih prejemkov za vsakega otroka v enostarševskih družinah, kjer je starš vdova/ec .</i>	- prejemki so nižji od določene vsote
Francija	<i>Posebno plačilo enostarševskim družinam (allocation de parent isolé, API)</i>	<i>Preživnina (nadomestilo)</i>	- samska oseba z vsaj enim otrokom ali v obdobju nosečnosti (do otrokovega tretjega leta starosti) - drugi starš otroka ne prizna ali ne plačuje preživnine - Transfer je obračunan kot razlika med vsoto, ki je določena in dohodki starša
Irska	<i>Posebno plačilo enostarševskim družinam (One parent family payment)</i>	<i>Dodatna finančna podpora glede na število otrok.</i>	- prejemki so odvisni od dohodka starša
Islandija	<i>Posebno plačilo enostarševskim družinam (mæðralaun)</i>		-otrok do 18 let
Lichtenstein	<i>Posebno plačilo enostarševskim družinam (Alleinerziehenduenzulage)</i>	Plačilo se veča s številom otrok.	
Norveška		- Plačilo otroškega dodatka za enega otroka več kot jih samski starš dejansko ima - poseben dodatek za otroka starega od 1 do 3-eh let - transfer za prehodno obdobje od 3 do 5 let, če se starš izobražuje za delo - izobrazbeni dodatek, ko je potrebno izobraževanje za vključitev v trg delovne sile	

Finska		- Višji otroški dodatek za vsakega otroka v enostarševski družini	
Švedska		-Zagotavljanje določene finančne vsote mesečno-ali preko plačila preživnin ali pa s strani države	
Avstrija		-davčna olajšava za enostarševske družine -dodatek k prejemku za vzgojo otrok	
Velika Britanija	- višja podpora za enostarševske družine je bila ukinjena leta 1998, vendar se nekatere (redke) še plačujejo		

V vseh navedenih državah prepoznavajo enostarševske družine kot skupino, ki ji je potrebno nameniti nekoliko več skrbi. Posebno plačilo namenjeno enostarševskim družinam kot celoti poznajo v Franciji, Islandiji, Lichtensteinu in na Irskem. V ostalih državah pa jim je, podobno kot sedaj v Sloveniji, namenjeno nekoliko več podpore v okviru transferjev in ugodnosti namenjenim vsem družinam.

3.3 Učinkovitost in relevantnost politik in ukrepov

Ne glede na strategijo soočanja s problemi enostarševskih družin, smo zmeraj pred vprašanjem ali imajo politike sploh kakšen vpliv. Vpliv politik oz. določenih ukrepov na neko ciljno skupino, v našem primeru na enostarševske družine, je težko določiti oz. meriti, saj ne gre za kvantitativno merljive pojave. V nadaljevanju bodo predstavljeni ukrepi pri obravnavi socialne varnosti enostarševskih družin v treh državah in posredno, preko položaja enostarševskih družin, deloma tudi njihov vpliv na položaj enostarševskih družin.

Pri primerjavi bomo uporabili tipologijo Jane Lewis, in tako primerjali ukrepe in položaj enostarševskih družin v državah, kjer prevladuje *model, ki izrazito temelji na moškem hranitelju družine* (Velika Britanija), v državah za katere je značilen *model, ki zmerno temelji na moškem hranitelju družine* (Francija) in tistih, za katere je značilen *model, ki temelji na dveh hraniteljih družine* (Švedska, skandinavske države).

Primer Velike Britanije

Za veliko Britanijo je značilno, da so matere v enostarševskih družinah še zmeraj obravnavane primarno kot matere in v manjši meri kot delavke (Lewis, 1999: 195). Sistem socialne varnosti temelji predvsem na sistemu polne zaposlenosti, moškem hranitelju družine in "stabilnih" (dvostarševskih) družinah, pri čemer nudi zelo malo pomoči v izrednih primerih (izguba zaposlitve, bolezen, smrt) oziroma v primeru enostarševstva (Millar, 1999: 247). Socialno zavarovanje ima tržno osnovo, socialne pomoči pa so določene s cenzusom, kar pomeni, da morajo posamezniki, ki želijo prejemati pomoč, izpolnjevati določene pogoje. V nasprotju z večino ostalih evropskih držav, je v Veliki Britaniji mreža otroškega varstva zelo slabo razvita. Vse navedeno je privedlo do vključevanja žensk v delo za krajši delovni čas oz. do izključevanja iz trga delovne sile, kar posledično pomeni primanjkljaj dohodka in delovnih ur za pokojninsko zavarovanje oz. za pridobivanje državnih pomoči družinam.

Samske matere so bile v Veliki Britaniji v še posebej perečem položaju, mnogokrat odvisne od državnih podpor in tako "ujete v zanko revščine" (Ruspini, 1998: 20). Z letom 1998 je bila zaradi razprav, da enostarševske družine zlorablajo položaj socialne odvisnosti, ukinjena višja podpora za enostarševske družine. Politika se je preusmerila od socialnih pomoči k spodbujanju zaposlovanja samskih mater s posebnim programom imenovanim New Deal for Lone Parents. Kljub temu pa je raziskave kažejo, da je položaj enostarševskih družin, merjen tako z objektivnimi, kot tudi subjektivnimi kazalci (zdravja in zadovoljstva), med najslabšimi v Evropi (Avramov, 2002: 42).

Primer Francije

Za Francijo velja, da večina enostarševskih družin prejema določene državne transferje iz sistema socialne varnosti, ne glede na to ali je starš zaposlen, ali ne. Kot omenjeno, je za enostarševske družine v Franciji še posebej značilna izdatna podpora materam (predvsem v enostarševskih družinah) z otroki do treh let. Kljub podporam pa so enostarševske družine bolj izpostavljene tveganju za revščino, kakor ostale družine (Martin in Vion, 2001: 11-15). Finančne podpore so v obliki otroških dodatkov, družinskih prejemkov, dodatkov za majhne otroke ipd. namenjene vsem družinam, vendar enostarševske družine prejemajo še posebno podporo namenjeno prav njim (allocation de parent isolé, API). Za družine, kjer odsotni starš ne plačuje preživnine, pa je organizirano še nadomestilo preživnine. V Franciji je enostarševskim družinam na voljo razmeroma veliko finančnih transferjev, pa tudi področje

otroškega (predšolskega) varstva, ki (predvsem) materam omogoča vključevanje v sfero dela, je precej dobro organizirano. (Martin in Vion, 2001: 9). V primerjavi z Veliko Britanijo je v Franciji biti mati v enostarševski družini percipirano predvsem kot tveganje, manj pa kot socialni problem (Lewis, 1999: 196).

Primerjalne analize med Francijo in Veliko Britanijo kažejo, da je bila do sedaj učinkovitejša francoska politika, ki obravnava enostarševske družine zgolj kot eno izmed družinskih oblik, ki potrebuje nekoliko več podpore, pri čemer se žensk ne odvrča od vključevanja v trg delovne sile. V Veliki Britaniji pa enostarševske družine obravnavajo kot kategorijo, ki potrebuje socialno pomoč oz. kot socialni problem in je zato stigmatizirana (Martin v Hantrais-Letablier, 1996: 186).

Primer Švedske/skandinavskih držav

Kot za vse skandinavske države, je tudi za Švedsko značilna velikodušna, ekstenzivna socialna (znotraj nje pa družinska) politika in univerzalne ugodnosti za vse državljane ob hkratnem principu relativno enakopravne delitve bogastva (Laaksonen v Ule in Kuhar, 2002: 123). Na Švedskem in v ostalih skandinavskih državah enostarševske družine same niso percipirane kot družben problem, temveč se predpostavlja, da so zaposlitvene težnje in potrebe glede varstva otrok skupne vsem materam. Narava razprave v enostarševskih družinah na Švedskem poteka na liniji en hranitelj družine vs. dva hranitelja družine in se torej ne problematizira enostarševstva samega (Lewis, 1999: 196).

Enostarševske družine niso obravnavne posebej, temveč imajo enake ugodnosti kot druge družine. Specifičen zanje je ukrep, da jim država zagotavlja določeno finančno vsoto mesečno, če odsotni starš ne plačuje (ali plačuje premalo) preživnine, sicer pa se država usmerja k vsem družinam z otroki in predvsem k usklajevanju sfere dela in družinskega življenja. Pri tem velja, da se spodbuja vključevanje žensk v sfero dela, kar pomeni, da je za Švedsko značilno dobro razvito javno otroško varstvo, plačani starševski dopusti, davčne olajšave, politika izenačevanja plač moških in žensk ter drugi ukrepi. Prejemanje socialne pomoči je navadno kratkotrajno, saj je vse usmerjeno k čimprejšnji (ponovni) vključitvi na trg delovne sile. Značilen je torej sistem socialne varnosti, kjer so prejemki povezani s participacijo na trgu delovne sile in se torej spodbuja aktivna politika zaposlovanja (Ruspini, 1998: 27-28). Tudi Esping-Andersen opozarja, da na dober položaj enostarševskih družin na Švedskem (v

primerjavi npr. z ZDA) vpliva predvsem spodbujanje zaposlovanja enostarševskih družin s strani države in ne toliko socialne ugodnosti (Esping-Andersen, 1999: 163-164).

Za enostarševske družine na Švedskem je značilna zelo nizka stopnja revščine, kar lahko razložimo z usmerjenostjo njihove politike v polno zaposlovanje tako moških kot žensk in k usklajevanju družinskega življenja in dela. V primerjavi z ostalimi evropskimi državami je za enostarševske družine na Švedskem manj verjetno, da bodo zapadle v revščino in tudi materialno so najboljše preskrbljene (Ruspini, 1998: 21).

Če povzamemo, so enostarševske družine v najboljšem položaju v državah, v katerih so sicer prepoznane kot skupina, ki ji je potrebno nameniti nekoliko več skrbi in pomoči, vendar je zanje v splošnem značilna velikodušna družinska politika in univerzalne ugodnosti za vse državljane na različnih področjih. V skandinavskih državah je veliko poudarka namenjenega usklajevanju dela in družinskega življenja, pri čemer se teži k oblikovanju družinam prijaznih podjetij, zlasti na področju fleksibilnega in razvejanega otroškega varstva, predvsem pa je zanje značilna velikodušna davčna in finančna podpora vsem družinam. Nasploh se je fragmentiranost po uporabnikih, torej zgolj oblikovanje programov za posamezne tipe (deprivilegiranih, prizadetih) družin-npr. enostarševske družine, izkazala za manj učinkovito, zato je veliko strokovnih in političnih poskusov usmerjenih v iskanje novih integrativnih pristopov (Rener, 1991, Avramov, 2002). Poleg specifične obravnave enostarševskih družin, bi se bilo potrebno osredotočiti tudi na pluralnost možnosti, ki bi jih morala država zagotavljati na različnih področjih za ustvarjanje pogojev, ki posameznikom omogočajo uresničevanje socialne varnosti in kvalitete življenja.

4 ZAGOTAVLJANJE SOCIALNE VARNOSTI ENOSTARŠEVSKIM DRUŽINAM V SLOVENIJI

Za Slovenijo velja, da nima politike, ki bi bila usmerjena neposredno na enostarševske družine. Potrebe te skupine so integrirane v različne širše politike: usmerjene na družino, na revščino, na starše, otroke. Enostarševske družine so tudi drugod pogosto *neviden subjekt* (Ruspini, 1998: 6) v socialni politiki. Poleg tega, da so za politike enostarševske družine le redko ciljna skupina, so podpore, ki naslavljajo enostarševsko družino oz. samske matere, mnogokrat skrite za pravicami otrok, čeprav je zaščita otrok odvisna samo od pravnega in socialnega položaja starša. Kot primer lahko navedemo otroške dodatke, ki so pogojeni z višino dohodka (starša/ev) na družinskega člana. Obstoječe evropske politike in ukrepi znotraj njih, ki naslavljajo prav enostarševske družine, pa so navadno odvisne od družinskih dohodkov in določene s cenzusom, kar pomeni, da nagovarjajo zgolj najrevnejše. Skrb za družino je v Sloveniji tudi sicer najpogosteje razumljena kot skrb za otroke in njihovo dobrobit, pri tem pa se zanemari ostale družinske člane ali družino kot celoto. Biti mati (starš) v enostarševski družini pa navadno pomeni več dela za zagotavljanje primerne dohodka, težje usklajevanja dela in skrbi za otroke, kar kaže na to, da je posebna obravnava enostarševskih družin smiselna.

V Sloveniji so potrebe enostarševskih družin pokrite posredno z različnimi oblikami pomoči posameznikom, pri čemer nobena pomoč ni namenjena izključno enostarševskim družinam kot ločeni skupini. Položaj enostarševskih družin tudi ni posebej opredeljen z nobenim dokumentom, zakonskim aktom ali programom, ki bi sistematično obravnaval specifične potrebe enostarševskih družin, kar seveda velja tudi za področje socialne varnosti. Kljub temu pa je bilo predvsem v zadnjih letih storjenih nekaj korakov v smeri prepoznavanja enostarševskih družin kot skupine s specifičnimi potrebami, zlasti z nekaterimi določbami v okviru varstva družine oz. socialnega varstva, ki se nanašajo prav na enostarševske družine. Tudi v Resoluciji o temeljnih oblikovanju družinske politike je npr. navedeno, da “temelji na upoštevanju pluralnosti družinskih oblik in različnih potreb, ki iz tega izhajajo” (Resolucija o oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji, 1993: 2). Pri pregledu zagotavljanja socialne varnosti bomo še posebej izpostavili vse ukrepe, strategije in pravice, ki se nanašajo izrecno na enostarševske družine.

4.1 Položaj enostarševskih družin v Sloveniji

O tem kakšen je položaj enostarševskih družin v Sloveniji je težko soditi, saj manko podatkov s tega področja onemogoča natančen vpogled v problematiko, vendar je moč reči, da se je s tranzicijskimi spremembami povečala stopnja socialne negotovosti in neenakosti za mnogo posameznikov in družin. Ker veljajo enostarševske družine za skupino, ki je še posebej izpostavljena socialni ranljivosti, jih te spremembe niso obšle. V poročilu o človekovem razvoju je sicer navedeno, da se je kljub povečevanju razlik v plačah, dohodkovna neenakost med leti 1993 in 1998 pomembno zmanjšala, k čemer naj bi pripomogli predvsem socialni transferji, ki imajo vlogo blažilca razlik in neenakosti, in v okviru tega seveda revščine (Gregorčič in Hanžek, 2002: 97). Kljub temu pa za Slovenijo velja, da živi nezanemarljiv delež enostarševskih družin pod pragom revščine. Katere možnosti zagotavljanja socialne varnosti imajo enostarševske družine, pa tudi kolikšno vlogo imajo pri tem zaposlitev in socialni transferji, bo predstavljeno v nadaljevanju.

4.1.1 Koliko je enostarševskih družin v Sloveniji?

Ker v Sloveniji enostarševske družine niso pogosto tematizirane in zaradi maloštevilnih raziskav na to temo, so podatki o številu in tipu enostarševskih družin precej omejeni. Pri preučevanju enostarševskih družin navadno ne gre mimo statistične obravnave, saj je prav uradna statistika eden ključnih pokazateljev sprememb na področju družinskega življenja, in tako pomemben vir informacij, relevantnih tudi za oblikovanje socialne politike države do različnih družin. Vse statistične podatke pa je potrebno jemati s pridržki, saj je statistika *selektivna* in *pomanjkljiva* pri zbiranju podatkov o družinah (Švab, 2001: 57). Ključni problem, ki izhaja iz pomanjkanja podatkov in sistematičnega raziskovanja ter obravnave tega družbenega fenomena, je pomanjkljivo socialno-politično delovanje tako v smeri preventive, kot tudi reševanja obstoječih problemov socialno ranljivega dela obravnavane populacije.

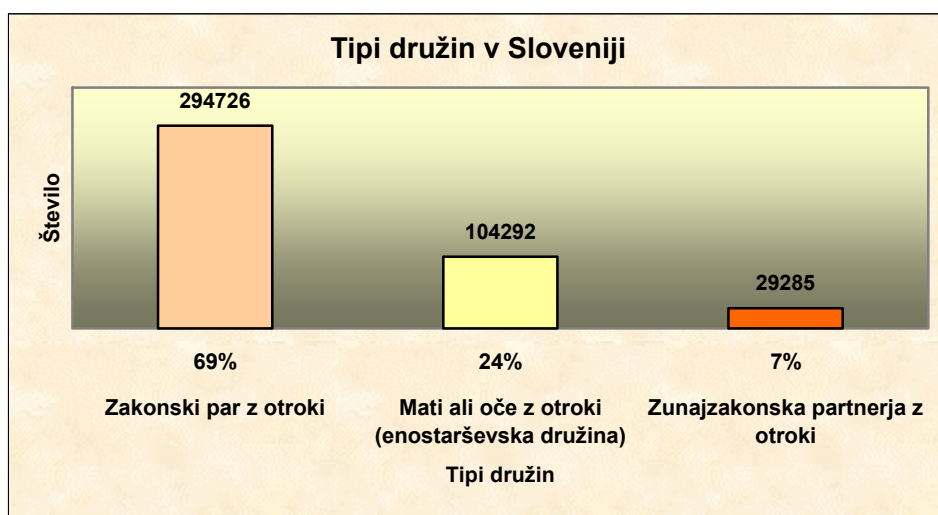
Enostarševskim družinam je v Sloveniji posvečeno malo interesa s strani akademskih raziskovalcev, saj je teoretičnih in/ali empiričnih raziskav na to temo zelo malo. Če drži teza, ki jo zagovarja Pitrou (v Hantrais in Letablier, 1996: 66), da so raziskovalci pogosto odvisni od zunanjih virov za izpeljavo neke raziskave in da je v državah z močno tradicijo družinske politike in z močnim družinskim lobijem tudi več znanstvenega zanimanja za družino nasploh

(in posledično za enostarševske družine), lahko zaključimo da prav zaradi pomanjkanja navedenega v Sloveniji vsaj do nedavnega ta segment družbenega življenja ni bil dobro razvit. Na to lahko kaže tudi dejstvo, da je bil eden temeljnih aktov o družinski politiki v Sloveniji Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji, sprejet šele leta 1993.

Najobsežnejši vir podatkov o številu enostarševskih družin na državni ravni so popisi prebivalstva, ostale (redke) raziskave pa navadno zajemajo manjši vzorec enostarševskih družin. Po rezultatih popisa prebivalstva iz leta 2002 je izmed vseh družin, enostarševskih skoraj četrtina - 24,35 % (glej graf št. 1), takih z otroki mlajšimi od 25 let pa 19,52 %⁸ (SURS, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, preko www.stat.si/popis2002/si).

Graf št. 4.1: Tipi družin v Sloveniji

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002. Preko www.stat.si/popis2002/si

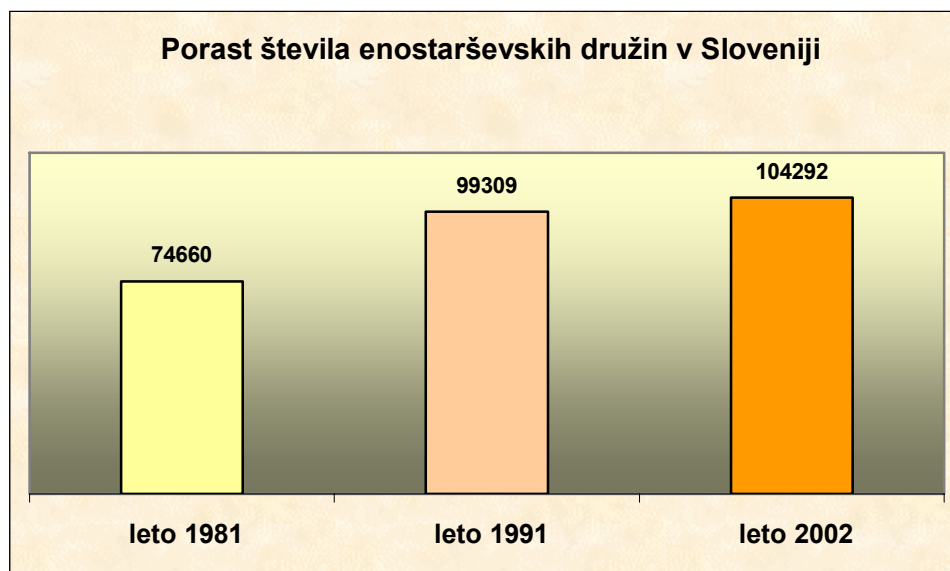
⁸ Naj navedem zanimivost in premislek k tem številkam. Kot popisovalka pri popisu leta 2002 sem večkrat doživela, da se eden od partnerjev iz različnih vzrokov (navadno prijava stalnega prebivališča drugod) ni želel popisati v gospodinjstvu, kjer je živel s partnerjem/zakoncem in otrokom/i. Tako so se nekatere družine predstavljale kot enostarševske, čeprav v resnici to niso bile. Pri tem se porajata vsaj dva sklopa vprašanj – vprašanje o omejitvah statističnega instrumentarija in relevantnosti podatkov; pa tudi o zlorabah statusov, ki prinašajo določene ugodnosti.

Spremembe v družinskem življenju so zajele tudi Slovenijo in med ostalimi trendi je zaznaven porast števila enostarševskih družin do katerega je prišlo v preteklih dvajsetih letih. (Glej graf št. 2) Tako je bilo leta 1981 registriranih 74660 enostarševskih družin, leta 1991 jih je bilo 99309, leta 2002 pa so jih beležili 104292 (rezultati raziskovanj 798 in Popis prebivalstva 2002 preko www.stat.si/popis2002/si). Velik porast je zaznati zlasti med leti 1981 in 1991, kar sovпада s trendi v ostalih evropskih državah.

Graf št. 4.2: Porast števila enostarševskih družin med leti 1981 in 2002.

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Preko www.stat.si/popis2002/si

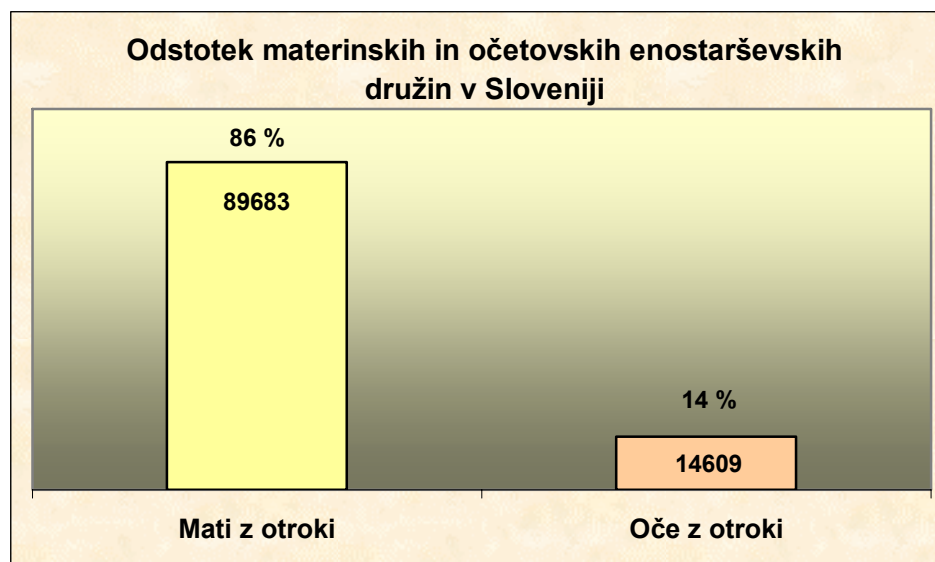

Od vseh enostarševskih družin je večina, skoraj 86 %, materinskih enostarševskih družin (glej graf št. 3). Podobno razmerje med očetovskimi in materinskimi enostarševskimi družinami je tudi v ostalih evropskih državah.

Graf št. 4.3: Materinske in očetovske enostarševske družine v Sloveniji

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.

Preko www.stat.si/popis2002/si

Med slovenskimi enostarševskimi družinami je 86,56 % takih, v katerih živi mati z vsaj enim otrokom starim do 25 let. Nekoliko starejši podatki iz raziskave o kvaliteti življenja (opravljene leta 1994) pa kažejo na dejstvo, da v enostarševskih družinah otroci pogosteje živijo s starši tudi v poznejši mladosti. Tako je bilo v omenjeni raziskavi kar 20,8 % otrok iz enostarševskih družin starejših od 34 let, kar se lahko razloži s pomanjkanjem materialnih virov in zato otežkočeno osamosvojitvijo, pa tudi s psihološkim dejavnikom, saj se med staršem in otroki vzpostavijo v psihološkem pogledu specifične vezi (Černigoj-Sadar, 1995: 110).

Popis je pomanjkljiv vir informacij predvsem glede značilnosti enostarševskih družin – npr. glede načina oblikovanja le-teh, zaposlitvenega statusa, starosti matere/očeta ali trajanja enostarševstva; ki pa bi v povezavi z drugimi parametri lahko pripomogle k razumevanju položaja enostarševskih družin in zlasti k zaznavi tistih podskupin, ki so v Sloveniji posebno ranljive. Na osnovi tovrstnih podatkov bi se lažje oblikovale tudi smernice socialne politike.

4.1.2 Enostarševske družine, socio-ekonomski položaj in revščina

Primerjalne analize med evropskimi državami navadno kažejo na visoko stopnjo revščine pri, predvsem materinskih, enostarševskih družinah, (Roll, 1992; Ruspini, 1998; Avramov, 2002) zato si oglejmo kaj nam o njihovem socio – ekonomskem položaju lahko povedo razpoložljivi podatki o enostarševskih družinah v Sloveniji. Pri tem velja ponovno opozoriti na vrzel, ki je v Sloveniji zaznavna na področju preučevanja enostarševskih družin, saj je njihova obravnava zelo fragmentirana in nobena študija se ne posveča preučevanju izključno te družinske oblike.

Po navedbah raziskav sodijo tudi v Sloveniji enostarševske družine med bolj ranljive segmente družbe. Izsledki raziskave “Kvaliteta življenja v Sloveniji” sredi devetdesetih let so pokazali na slabe pogoje življenja enostarševskih družin, ki jim pogosto primanjkuje osnovnih materialnih sredstev, poleg česar je zanje značilna še nizka stopnja zadovoljstva z lastnim življenjem (Černič-Istenič, v Vojnovič 1996: 37). Osebe, ki živijo v enostarševskih družinah (predvsem v ruralnem okolju) tudi pogosteje sodijo med iskalce zaposlitve. Ker pa je zaposlitev temelj zagotavljanja socialne varnosti, pomeni tak status precejšnjo izpostavljenost in tveganje za socialno izključenost. V začetku 90-ih let so v zelo slabih življenjskih razmerah živeli predvsem v enostarševskih družinah iz vaškega okolja, pri katerih sovpadajo različni kazalci nižjega socialnega statusa: ženski spol, nižja izobrazba, starost nad 40 let. Vsi navedeni parametri imajo pomembnejši vpliv na življenjske pogoje kakor sama oblika družine v kateri posamezniki živijo (Černigoj-Sadar, 1995: 116).

Zaviršek in Škerjanc ob analizi položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji izpostavita med skupinami žensk, ki jih lahko uvrstimo med najranljivejše in izključene skupine ljudi, tudi ženske, ki same skrbijo za svoje otroke. Navajata: “*Žensko-centrirana gospodinjstva so najpogosteje revnejša kot tista, kjer se člani in članice gospodinjstva preživljajo z dohodki tako moškega kot ženske. Ženske imajo pogosteje nižje dohodke in jih morajo razdeljevati med otroke in včasih ostarele starše. Pogosto ne prejemajo preživnin in imajo manj možnosti za pridobitev socialnega stanovanja, saj imajo pred njimi prednost mlade družine*” (Škerjanc in Zaviršek, 2000: 394).

Rezultati uradne statistike pa kažejo sledečo podobo: Analiza revščine v Sloveniji na osnovi podatkov ankete o porabi v gospodinjstvu je pokazala, da so med vsemi gospodinjstvi

enostarševske družine po stopnji revščine takoj za samskimi gospodinjstvi; če pa se omejimo le na družine, so po ogroženosti v samem vrhu. Raziskovanje gospodinjstev, ki v Sloveniji živijo pod pragom revščine, opredeljenim kot 50 % ekvivalentnih izdatkov vseh gospodinjstev⁹, je pokazalo, da v Sloveniji v revščini živi 14,3 % enostarševskih družin z otroki do 16 let in 19,9 % enostarševskih družin z otroki tudi nad 16 let (Statistične informacije št. 165, 2002: 2).

Tudi raziskave, ki obravnavajo mlade družine opozarjajo na ekonomsko in socialno šibkost enostarševskih družin. Samske matere v raziskavi "Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji" opozarjajo na dejstvo, da bi bilo potrebno enostarševske družine zaradi specifičnih potreb obravnavati ločeno (Ule in Kuhar, 2002: 144). Podobno pričajo rezultati leta 2001 opravljene raziskave o študentskih družinah, kjer je navedeno, da so med temi enostarševske družine posebno ranljive, zaradi nizkih dohodkov ter obremenitve na več področjih, saj morajo združevati študij, družino in delo (Švab, 2001: 58).

Nenazadnje naj omenimo še dejstvo, da je težaven položaj samskih mater izpostavljen tudi v Nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005, kot ena izmed osnov na katerem temeljijo cilji in strategije uresničevanja le-tega: "Ženske na mnogih področjih nimajo enakih možnosti kot moški in se pogosteje znajdejo v revščini, *zlasti tiste, ki same preživljajo svoje otroke*" (NPSV do leta 2005, 2000: 55).

Vzroke za izpostavljenost ranljivosti je težko natančno določiti, saj socialni položaj družine navadno opredeljuje skupek vzrokov in okoliščin. Eden od vzrokov je gotovo ta, da en dohodek težko zadostuje za preživljanje družine. Poleg tega pa "že samo dejstvo, da je v gospodinjstvu le *en hranitelj* (breadwinner) družine predstavlja ob negotovosti na trgu delovne sile precejšnje tveganje" (Avramov, 2002: 177). Dalje, zaradi visokega deleža materinskih enostarševskih družin, predstavlja enega izmed dejavnikov tveganja šibkega socialnega položaja še zmeraj opazna *neenakost pri plačilu glede na spol*. Tudi v Sloveniji ne moremo še govoriti o enakosti na tem področju. V letu 1998 je npr. znašal delež plač žensk 88,7 % plač moških (Hanžek, Javornik, Tršelič, 2000: 185). Ekonomska šibkost pa je lahko tudi posledica težav katerimi se soočajo starši v enostarševskih družinah pri *usklajevanju dela in družinskega*

---

⁹ Gre za *relativno revščino*, ki pomeni primerjavo s povprečnim položajem slovenskih gospodinjstev – kaže predvsem na neenakosti znotraj specifične družbe, v nasprotju z *absolutno revščino*, ki se jo ocenjuje na osnovi minimalnih življenjskih stroškov (Gregorčič in Hanžek, 2001: 102).

življenja. Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja predstavlja težavo v številnih družinah, ne le enostarševskih (je pa v tem primeru zaradi enega skrbnika toliko težja), zato se v nekaterih evropskih državah, npr. v nordijskih, v Avstriji, Nemčiji, veliko deluje v smeri organizacije družinam prijaznih oblik zaposlitev, kot so fleksibilne oblike zaposlovanja in organiziranja dela ter družinam prijazna podjetja (Ule in Kuhar, 2002: 132-133).

Pogled z vidika sistemov socialne blaginje pa lahko kaže tudi na to, da imajo enostarševske družine v različnih blaginjskih sistemih zelo različne položaje tudi zaradi različnih socialnih politik do njih. Strukturne vzroke šibkega položaja materinskih enostarševskih družin je namreč moč najti v interakciji med spolno strukturiranimi procesi na trgu delovne sile, institucijami držav blaginje in gospodinjstvi (Ruspini, 1998: 1). Značilnost t.i. liberalnih modelov blaginje (strong male breadwinner) je visoka stopnja izpostavljenosti revščini in odvisnosti od državnih transferjev med enostarševskimi družinami; nasprotno se države s socialdemokratskim modelom ponašajo z nizko stopnjo tveganja revščine. Millerjeva ob preučevanju odnosa med revščino samskih mater in socialnimi politikami navaja naslednje dejavnike, ki vplivajo na položaj materinskih enostarševskih družin v različnih družbah:

- osnova za upravičenost do transferjev - ali so do njih upravičene kot delavke, žene ali kot matere,
- univerzalnost oz. selektivnost upravičenosti – ali imajo do dostop do njih le pod določenimi pogoji ali ne,
- pravica do storitev,
- značaj družinske odvisnosti in podpor (Miller, v Knijn in Van Wel, 2001: 237).

Večina dostopnih podatkov torej kaže na dejstvo, da je vsaj del enostarševskih družin izpostavljen ranljivosti tudi v Sloveniji. Vprašanje pa je na kakšen način jim država omogoča zagotavljanje socialne varnosti oz. lajšanje morebitnega težavnega socialnega položaja, torej na kakšen način je organizirana skrb za njihovo socialno varnost v Sloveniji.

4.2 Socialna varnost v Sloveniji

Socialna politika je celoten sklop ukrepov, načel in ciljev, ki omogočajo družbeno integracijo in zagotavljajo socialno varnost ter blaginjo posameznikov. Skrb za **socialno varnost** kot dela socialne politike, pa določajo načela, pravila in dejavnosti, ki posamezniku **omogočajo, da se vključi v družbeno okolje, ostane v njem vključen ter v njem deluje** (Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005, 2000: 55). Pri preučevanju socialne varnosti enostarševskih družin se torej ni moč omejiti le na socialnovarstvene ukrepe, ampak je potrebno prikazati širši pregled možnosti, ki jih država nudi posameznikom za zagotavljanje socialne varnosti in integracije v družbo – npr. kakšno je stanje na področju zaposlovanja kot temelja socialne varnosti, dotakniti pa se je potrebno tudi širše družinske politike in socialne politike nasploh.

Država zagotavlja minimalen dohodek in ohranja relativen družbeni položaj posameznikov s pomočjo *materialnih* in *socialnih* pravic. Ustava Republike Slovenije v 50. členu (pravica do socialne varnosti) določa, da imajo državljani pod pogoji, določenimi z zakoni, *pravico do socialne varnosti*, pri čemer država ureja obvezno, zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter skrbi za njihovo delovanje.

Naj navedemo **osnovna načela in izhodišča socialne varnosti v Sloveniji**, kot so opredeljena v Nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005:

- Posameznik si mora socialno varnost zase in za svojo družino načeloma zagotoviti sam. Naloga države je, da za to ustvari ustrezne pogoje.
- Država v okviru proračuna in celote javnofinančnih sredstev oblikuje državni socialni program, ki vsebuje denarne prejemke, storitve in ustrezno socialno mrežo.
- Proti znanim in predvidljivim tveganjem se organizira obvezno socialno zavarovanje. Država zagotavlja socialno varnost tistim posameznikom, ki si je ne morejo zagotoviti sami (NPSV do leta 2005, 2000: 55).

Ukrepe za zagotavljanje socialne varnosti država sprejema na različnih področjih družbenega življenja ter usmerja **socialno politiko** v zagotavljanje takih pogojev, ki posamezniku omogočajo **lastno zagotavljanje socialne varnosti**. Ti pogoji se oblikujejo skozi ukrepe socialne politike, ki se nanašajo na področja dela in zaposlovanja, izobraževanja, davčne politike, stanovanjske politike... Skrb za socialno varnost je v okviru danih možnosti

prepuščena posameznikom. Na kakšne načine pa si jo lahko zagotavljajo? Osnovni načini zagotavljanja socialne varnosti prebivalstva so:

- zaposlitev, to je dohodek iz dela,
- pokojnine kot posledica zaposlitve in
- zagotovljeni minimalni dohodek kot osnovni ukrep za zagotavljanje socialne varnosti tistemu delu prebivalstva, ki si sam iz objektivnih razlogov ne more zagotoviti zadovoljevanja minimalnih življenjskih potreb (Stropnik, 1999: 4).

Omenili pa smo že tudi pomen neformalnih socialnih omrežij ter neprofitnih organizacij pri zagotavljanju socialne varnosti.

Slovenija, ki je v ustavi opredeljena kot pravna in socialna država svojim državljanom zagotavlja socialno varnost predvsem preko *sistemov socialnih zavarovanj* in pa *sistemov socialnih pomoči*. Država z nacionalnimi programi regulira dostopnost do storitev, ki je lahko univerzalna ali pa morajo posamezniki za dostop do njih izpolnjevati določene pogoje.

Sistemi socialnega zavarovanja

Posamezniki se lahko pred določenimi tveganji zavarujejo preko sistemov zavarovanj. Prispevki za **socialno varnost** obsegajo prispevke za *pokojninsko* in *invalidsko* zavarovanje, *obvezno zdravstveno* zavarovanje, *starševsko varstvo* in zavarovanje za *primer brezposelnosti*. Socialna varnost posameznikov je izrazito odvisna od statusa zaposlenosti, saj je sistem zavarovanj večinoma vezan nanj. Gre za konzervativno-korporativistični element v slovenskem sistemu blaginje, ki posamezniku (zaposlenemu) nalaga najprej lastno odgovornost za socialno varnost, na drugem mestu imajo odgovornost delodajalci in šele na tretje mesto sodi odgovornost države (Kolarič, 1995: 163).

Sistemi socialnih pomoči

Socialno varstvo je v Sloveniji najbolj univerzalna panoga socialne varnosti, ki zagotavlja socialnovarstvene storitve in denarno socialno pomoč tistim posameznikom, ki si ne morejo zagotoviti socialne varnosti v okviru sistema socialnih zavarovanj. Temelji na pravičnosti in solidarnosti. "Socialni transferji (denarne pomoči in nadomestila) predstavljajo tisto spodnjo mrežo, ki jo država "postavi" zato, da zagotovi "eksistenčni minimum" posameznikom" (Kolarič, 1995: 155). Država zagotavlja državljanom tudi storitve na področju vzgoje in

varstva predšolskih otrok, izobraževanja, pomoči mladim, otrokom na področju varstva ostarelih, varstva oseb s posebnimi potrebami itd.

Sistem socialne varnosti kot ga poznamo danes v Sloveniji je v precejšnji meri dediščina nekdanjega socialističnega sistema, kjer se je razvil specifičen tip socialne politike, kjer večina socialnovarstvenih pravic izhaja iz sistema polne zaposlenosti, hkrati pa ima država dominantno vlogo in javni sektor prevladuje pri produkciji socialnovarstvenih storitev. V tem kontekstu je pomemben dokument, ki skrbi za socialno varnost družin Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji iz leta 1993, saj stremi k oblikovanju take socialne politike, ki bi prešla od zagotavljanja socialne varnosti zgolj delovno aktivnemu delu populacije k modelu, ki zagotavlja socialno varnost najširšemu krogu ljudi. Dolgoročen cilj je zagotoviti socialno varnost prvenstveno na osnovi statusa državljanstva in šele sekundarno na zaposlitvenem statusu (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji, 1993: 1).

4.3 Pomen participacije na trgu delovne sile pri zagotavljanju socialne varnosti enostarševskih družin

V številnih sodobnih družbah zagotavljanje socialne varnosti še zmeraj temelji na konceptu delovne blaginje, kar pomeni, da "socialna politika, ki temelji na delovni blaginji, rešuje politične, socialne in ekonomske probleme družbe s sistemom, ki zagotavlja polno zaposlenost prebivalstva" (Rus, 1990: 242). Polna zaposlenost in predvsem doživljenjska zaposlitev za poln delovni čas pa je v sodobnih družbah vse težje uresničljiva in tudi Slovenija je v tem pogledu doživela številne spremembe. "V vzhodni Evropi so nekdanje komunistične socialne režime zaznamovali trije stebri: - polna in skoraj obvezna zaposlenost, široka in univerzalistična socialna zavarovanja in visoko razvit sistem storitev in podpor. Podobno kot v Skandinaviji je bila strategija polne zaposlenosti sine qua non systemskega ravnotežja, saj je zagotavljala minimalne socialne odvisnosti. Post-demokratske reforme so načele prvi in tretji stebel. Namesto polne zaposlitve je prišlo do množične brezposelnosti" (Esping-Andersen, 1996: 9). Kljub družbenim spremembam pod katerimi se sistem dela prestrukturira in postaja zagotavljanje socialne varnosti na osnovi delovne blaginje zmeraj bolj vprašljiv koncept¹⁰, pa

---

¹⁰ Pod vplivom informacijske in komunikacijske tehnologije in s fleksibilizacijo delovnih mest, se zmanjšuje potreba po delovni sili in posledično tudi socialna varnost zaposlenih.

je zaposlitev še zmeraj ključen dejavnik zagotavljanja le-te, saj se nanj veže sistem socialnih zavarovanj iz katerega si večina prebivalcev zagotavlja socialno varnost. Torej je socialna varnost še naprej zagotavljana na osnovi prejemkov iz pridobitnega dela. Tako še zmeraj velja, da sta “zaradi središčnosti trga delovne sile v tržnih ekonomijah, zaposlitveni status ali zaposlitvena zgodovina ključna pri zagotavljanju dohodka in blažilca proti socialni izključenosti” (Avramov, 2002: 36). Delo je še zmeraj osnovni mehanizem socialne integracije in številne pravice so še naprej vezane na zaposlitveni status.

Ker je večina enostarševskih družin materinskih, je pomembno izpostaviti značilnosti **zaposlovanja žensk** in opredeliti nekatere pravice, ki iz tega izhajajo. Stopnja zaposlenosti žensk v Sloveniji je, v nasprotju z nekaterimi evropskimi državami (Velika Britanija, Portugalska, Italija...), zelo visoka, kar je posledica več dejavnikov. Sprva so se ženske zaposlovale predvsem zaradi ekonomske nujnosti, kasneje je visoko stopnjo zaposlenosti žensk podpirala še socialistična ideologija, ki je poudarjala enakost med spoloma, danes pa igrajo pomembno vlogo tudi ostale značilnosti, kot npr. zadovoljstvo pri delu in raznovrstnost socialnih stikov, ki jih zaposlitev omogoča (Hanžek idr. 2000: 179). Značilnost zaposlovanja žensk v Sloveniji je visoka stopnja polne zaposlenosti in zelo majhen delež vključenih v fleksibilne oblike zaposlovanja, kot je npr. zaposlitev za krajši delovni čas. V letu 2002 je bilo le 8,3 % žensk vključenih v zaposlitve s krajšim delovnim časom (Zbir statističnih podatkov/Vlada RS, Urad za enake možnosti preko www.uem-rs.si/slo/statistika/index.html). Država je k tako visoki stopnji zaposlovanja žensk pripomogla z različnimi pravicami, organizacijo varstva za otroke in nadomestili v času porodniškega dopusta. Pri tem naj opozorimo na še zmeraj prisotno spolno strukturiranost formalnega in neformalnega dela. Kljub omenjeni visoki stopnji zaposlovanja, ženske opravljajo večino neplačanega dela, tako v zasebni, kot tudi v javni sferi, kar povzroča dvojno ali celo večkratno obremenjenost žensk (Černigoj – Sadar, 2000: 36).

Makroekonomska gibanja, predvsem nizka gospodarska rast, se odražajo v višji stopnji brezposelnosti in zaposlitveni negotovosti za posameznike. Spremembe v sistemu dela postavljajo pod vprašaj sisteme socialne varnosti, ki so organizirani na konceptu polne zaposlenosti, zato skušajo države blažiti taka gibanja preko različnih politik zaposlovanja. Navedeni trendi veljajo tudi za Slovenijo in so vplivali na sprejetje programa ukrepov Aktivne politike zaposlovanja katere cilj je ohranjanje visoke stopnje zaposlenosti v državi preko

regulacije neskladja med ponudbo in povpraševanjem na trgu delovne sile. Ukrepi *aktivne politike zaposlovanja* vključujejo nove programe zaposlovanja namenjene **težko zaposljivim osebam, kamor so uvrščeni tudi starši-samohranilci** (Apohal Vučkovič idr., 2002: 82). Sem sodi npr. projekt razvoja centrov za pomoč enostarševskim družinam, “ki bodo nudili samohranilkam/samohranilcem ustrezno pomoč pri vključevanju v zaposlitev (varstvo otrok v okviru javnih del, vključevanje v izobraževanje in usposabljanje, pomoč pri iskanju zaposlitve)” (Analiza izvajanja ukrepov resolucije o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji, 2000: 80). V tem okviru se izvaja npr. program subvencioniranja zaposlitev za brezposelne samohranilce ipd. Socialne okoliščine in socialna varnost enostarševskih družin so torej v veliki meri odvisne od vključenosti v trg dela.

Pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo - starševski dopust, starševsko nadomestilo in delo za krajši delovni čas

V Sloveniji imamo enega najdaljših in najbolj velikodušnih *starševskih dopustov*, t. j. pravice do odsotnosti z dela zaradi poroda oz. nege in varstva otroka, v Evropi. Ta ni izključna pravica žensk, ampak se nanaša deloma tudi na očete. Zaposlene ženske (oz. starši) in tudi brezposelne ženske, ki prejemajo denarno nadomestilo od Zavoda za zaposlovanje, imajo po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Ur. l. 97/2001) v času starševskega dopusta, ki traja 365 dni (od tega porodniški 105 dni in dopust za nego in varstvo otroka 260 dni-tega lahko izkoristi tudi oče), pravico do *starševskega nadomestila*. Ta znaša 100 % nadomestila plače oz. povprečno osnovo od katere so bili obračunani prispevki za starševsko varstvo v zadnjem letu (ali 55 % minimalne plače za brezposelne).

Če se navežemo na zaposlitev je potrebno navesti, da ima starš, ki neguje in varuje otroka do tretjega leta starosti, *pravico do krajšega delovnega časa* – vendar mora obsegati vsaj polovico tedenske delovne obveznosti. V Sloveniji je zgolj 6,6 % oseb zaposlenih za krajši delovni čas in predvidevamo lahko, da večinoma starši te možnosti ne izkoriščajo (Zbir statističnih podatkov/Vlada RS, Urad za enake možnosti preko <http://www.sigov.si/mdds/druzina/ZSDP.htm>). Pomembno je poudariti tudi, da imajo matere *pravico do vrnitve na isto delovno mesto* kot so ga opravljale pred nastopom starševskega dopusta, kar je eden od pomembnih ukrepov, ki “varuje” zaposlitev kot temelj socialne varnosti v Sloveniji. Ule in Kuhar (2002: 57) Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih kakršen je bil sprejet leta 2001 okarakterizirata za: “začetek sodobne družinske

politike, ki v večji meri upošteva *sodobne družbene trende*, npr. družinsko pluralizacijo” Država torej vse bolj upošteva tudi spremembe na področju družinskega življenja in vsaj deloma uzakonja skrb za različne tipe družin.

Institucije otroškega varstva

Čeprav se organizacija varstva za otroke zgolj posredno veže na socialno varnost, smo že omenili, da je pomembna, ker omogoča oz. lajša zaposlovanje in ekonomsko neodvisnost žensk. Primerna organizacija otroškega varstva tudi lajša ponovno vključitev žensk na trg delovne sile oz. vrnitev na nekdanje delovno mesto. Prenos nekaterih družinskih funkcij v javno sfero omili dvojno ali večkratno obremenjenost žensk (Černigoj-Sadar, 2000: 35). Za starše v enostarševskih družinah je usklajevanje delovnih obveznosti z urejanjem varstva otrok še posebej pereč problem, saj jim je včasih ustrezno varstvo otrok, tudi materialno, težko dostopno.

Lahko trdimo, da je v Sloveniji mreža institucij varstva za otroke prostorsko precej razvejana in dobro razvita, še zmeraj pa je za skoraj polovico otrok v starosti do sedmega leta varstvo organizirano zunaj okvirov institucij (Analiza izvajanja ukrepov resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji, 2000: 58). Varstvo otrok je v številnih primerih tako organizirano v okviru neformalnih socialnih mrež, najpogosteje v okviru širšega sorodstva; tako zaradi dragih storitev na trgu, kot tudi zaradi ideologije, da je taka oblika varstva za otroke primernejša.

V zvezi s cenovno dostopnostjo storitev so bile s strani države vpeljane določene olajšave. Z namenom olajšanega vključevanja vseh otrok v organizirano varstvo, je namreč organizirano subvencioniranje programov otroškega varstva, ki je odvisno od cene programov in pa dohodkovnega položaja družin. Tako so nižji dohodkovni razredi obremenjeni manj, višji pa bolj. Pri tem so npr. starši, ki prejema denarni dodatek po predpisih o socialnem varstvu, oproščeni plačila (Ule in Kuhar, 2002: 66). Za enostarševske družine z nizkimi dohodki predstavlja navedeni ukrep zelo pomembno finančno razbremenitev. V povezavi z zlorabami statusa enostarševske družine, se najpogosteje omenja prav izkoriščanje subvencioniranja programov varstva otrok, saj lahko navidezne enostarševske družine pri tem veliko prihranijo. V zadnjih letih se je pod vplivom sprememb delovnega časa podaljšal tudi obratovalni čas vrtcev, ki naj bi se v okviru možnosti prilagajal staršem (Analiza izvajanja ukrepov resolucije

o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji, 2000: 60). Kljub temu se zdi, da v večini primerov fleksibilnost delovnih ur servisov za varstvo otrok ni zadovoljivo usklajena z delovnimi urami staršev, saj je, z izjemo nekaterih urbanih centrov, popoldansko varstvo prej izjema kakor pravilo. Posledica je lahko večja finančna obremenitev enostarševskih družin. Če delovne ure staršev v enostarševskih družinah niso usklajene z delovnimi urami institucij otroškega varstva (npr. dvoizmenski delovnik), morajo starši organizirati drugačno varstvo otrok. Kar v primeru, da si ne morejo organizirati varstva preko neformalnih socialnih mrež, pomeni dodatno finančno breme.

4.4 Transferji namenjeni otrokom in družinam

Družina je institucija, kjer se prepletajo tako individualni interesi ter potrebe, kot tudi potrebe družine kot skupnosti, celote. Z vidika socialne politike se kot pomembno postavlja vprašanje do kolikšne mere naj bi se politike pri reševanju problemov enostarševskih družin orientirale prav na njih oz. v kolikšni meri bi moral biti cilj politik širši kontekst v katerega so le-te vpete -ali naj se jih npr. vključi v politike, katerih cilj je izboljšanje položaja družin z otroki, slabo plačanih delavcev, enakopravnosti žensk v družbi (Roll, 1992:5).

Dajatve, ki bi bila namenjena enostarševski družini (ali katerikoli drugi družini) kot celoti, pri nas ni. Transferji so usmerjeni na posamezne člane družine – otroke, šolarje, študente, matere, brezposelne..., vsi pa imajo lahko velik pomen kot podpora enostarševskim družinam. Številne enostarševske družine v Evropi prejemajo različne denarne prejemke, ki blažijo njihov položaj, v Franciji npr. kar večina vseh enostarševskih družin (Martin in Vion, 2001: 11), pa tudi v Sloveniji imajo npr. socialni transferji pomemben vpliv na zmanjševanje revščine in vlogo blažilca včasih perečega položaja posameznih družin in gospodinjstev. Ker se po veljavni zakonodaji in praksi v Sloveniji pravice do neposrednih in posrednih socialnih transferjev, ki so usmerjeni na posameznike oz. družine, navadno ne izključujejo (in se torej lahko združujejo), je ob socialnovarstvenih transferjih potrebno upoštevati tudi socialne transferje, ki sodijo v širši okvir socialne politike, saj tudi ti povečujejo socialno varnost družin z otroki (torej tudi enostarševskih). Nekatero transferje (npr. starševsko nadomestilo) smo že omenili, prav vsi pa imajo pomembno vlogo pri lajšanju bremen enostarševskih družin.

Denarna socialna pomoč

Denarna socialna pomoč se najbolj približa dajatvi, ki je usmerjena na družino kot celoto. Kot **denarno socialno pomoč** razumemo sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje (minimalen dohodek). Gre za socialnovarstveni ukrep namenjen ogroženim družinam, pomembno dejstvo pa je, da so tudi v okviru tega ukrepa enostarševske družine posebej prepoznane, saj se **višina minimalnega dohodka za enostarševsko družino poveča za 30%** osnovnega zneska minimalnega dohodka.

(preko http://www.gov.si/mddsz/sociala/denarna_socialna_pomoc.htm)

Miller (v Rodriguez Sumaza 2001: 107) ugotavlja, da je v Veliki Britaniji nezaposlenost najpogostejši vzrok revščine enostarševskih družin, vendar tudi zaposlitev ni zagotovilo da temu ne bo tako, saj se mnogim zaposlitvi navkljub ne izboljša socialni položaj. Čeprav je v Sloveniji brezposelnost najpomembnejši vzrok izpostavljenosti socialni ranljivosti, je mogoče domnevati da delu enostarševskih družin tudi zaposlitev včasih ne zadostuje za zagotavljanje socialne varnosti in jim transferji kot je denarna socialna pomoč, predstavljajo pomembno dopolnitev dohodka.

V letu 1999 je 5253 (okvirno 5 % vseh) enostarševskih družin prejelo denarni dodatek¹¹, t. j. 15 % vseh gospodinjstev, (Gregorčič in Hanžek 2001: 105) kar pomeni, da njihov dohodek, v kolikor so ga sploh imeli, ni zadoščal za preživetje. Izmed vseh prejemnikov denarnega dodatka je bila velika večina brezposelnih ali iskalcev prve zaposlitve.

Družinski prejemki

Po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih imajo starši pravico do določenih denarnih sredstev. Izmed vseh družinskih prejemkov omenjamo le tri najpomembnejše: *starševski dodatek*, *pomoč ob rojstvu otroka ter otroške dodatke*. Pri slednjih omenjamo tudi posredni transfer – davčni prihranek zaradi otrok.

Starševski dodatek

S pomočjo *starševskega dodatka* se ureja položaj staršev, ki niso zavarovani in tako niso upravičeni do starševskega nadomestila – brezposelni brez nadomestila, študentje, gospodinje, kmečke matere. 77 dni po rojstvu otroka ima to pravico mati, kasneje pa eden od staršev

---

¹¹ Denarni dodatek je ekvivalent sedanji denarni socialni pomoči.

(Uradni list preko <http://objave.uradni-list.si/baze>). Po grobi oceni pripada starševski dodatek materi ali očetu za približno vsakega šestega otroka, rojenega v Sloveniji (Analiza izvajanja ukrepov resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji, 2000: 46). Čeravno je navedeni dodatek namenjen tistim staršem, ki niso zaposleni, ne predstavlja dovoljšnjih sredstev za preživetje¹² in tako se ponovno izpostavi pomen vključenosti na trg delovne sile za zagotavljanje socialne varnosti.

Pomoč ob rojstvu otroka

Ob rojstvu otroka prejme/ta starš/a enkratni denarni prejemek namenjen nakupu opreme za novorojenca ali pa prejme opremo v obliki zavitka v enaki vrednosti.

Otroški dodatki in davčni prihranek zaradi otrok

Pomembna dajatev, ki lajša položaj družin z nižjimi dohodki so **otroški dodatki**. “Z zagotavljanjem otroških dodatkov in davčnih olajšav za otroke prevzema država nase del stroškov otrok. Namen teh transferjev je omiliti padec življenjske ravni družin, do katerega prihaja po rojstvu vsakega otroka” (Stropnik, 2000: 30). Nov način dodeljevanja otroških dodatkov kot je stopil v veljavo z letom 1999 je bil zamišljen kot kombinacija davčnih olajšav in otroških dodatkov, pri čemer so davčne olajšave univerzalne, selektivno pa jih dopolnjuje otroški dodatek. Do otroških dodatkov so upravičene družine z otroki katerih dohodek na družinskega člana ne presega 99 % povprečne plače v RS. Znotraj tega pa se delijo na 8 dohodkovnih razredov. Višina dodatka je odvisna tudi od števila otrok v družini, ki ga prejema in se s starostjo otroka viša.

(ZSDP, preko <http://www.sigov.si/mddsz/druzina/ZSDP.htm>)

Otroški dodatek je transfer, ki ga prejema številne družine v Sloveniji, saj je bilo v letu 2002 do njega upravičenih 245077 družin (Statistične informacije, št. 141, str: 1), kar predstavlja slabo polovico vseh družin v Sloveniji. To lahko kaže velik na pomen otroških dodatkov za številne družine. Aprila 2003 je znašala povprečna vrednost otroškega dodatka za otroka 11.514,00 sit (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve preko www.gov.si/mddsz/druzina/statistika). Določba, ki je pomembna za enostarševske družine je, da se je s prvim januarjem 2004 za otroke **živeče v enostarševskih družinah otroški dodatek povišal za 10 %**. (Ur.l. 97/2001) Ta sprememba sicer ne bo pomembno vplivala na socialni

---

¹² Februarja 2004 je zanašal dodatek 37520 SIT (Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih).

položaj enostarševskih družin¹³, vendar je ena izmed redkih določb, ki se nanašajo posebej nanje, zato predstavlja tudi enega izmed korakov k prepoznavanju posebnih potreb enostarševskih družin s strani države.

Ker so bila v Resolucijo o temeljih oblikovanja družinske politike v Sloveniji vključena tudi razmišljanja o vpeljavi *univerzalnega otroškega dodatka*, naj omenimo še ugotovitve, ki se nanašajo na tovrstno spremembo in morebitne vplive na položaj enostarševskih družin: analize in izračuni kažejo, da bodo z morebitno vpeljavo univerzalnega otroškega dodatka materialno pridobile le enostarševske družine z enim otrokom, enostarševske družine z več otroki, pa tudi druge družine, bodo doživele negativno spremembo (Stropnik, 1997: 203), kar ne govori v prid tej spremembi. Univerzalni otroški dodatki torej ne bi pripomogli ne k večji enakosti in ne k višji stopnji socialne varnosti.

Davčni prihranek zaradi otrok je “posredni transfer, ki je posledica davčne olajšave za otroke” (Stropnik, 2000: 29). Davčne olajšave za vzdrževanega družinskega člana so naslednje: 10 % povprečne letne plače za prvega otroka, za vsakega nadaljnjega pa dodatnih 5 % povprečne plače. Za otroka z zmerno, težjo in težko motnjo v telesnem in duševnem razvoju, je olajšava 50 % povprečne plače zaposlenih v Sloveniji. Slabost davčnih olajšav je v tem, da niso orientirane na potrebe ekonomsko šibkejšega dela prebivalstva, saj davčni prihranek narašča z dohodki; druga pomanjkljivost pa je v tem, da jo lahko izkoriščajo le davkoplačevalci – iz česar je najrevnejši sloj prebivalstva izvzet (Analiza izvajanja ukrepov resolucije o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji, 2000: 49-51). Navedeno seveda velja tudi za ranljivi del enostarševskih družin, kar pomeni, da je otroški dodatek transfer, ki sovpliva na socialno varnost enostarševskih družin, medtem, ko so davčne olajšave za segment prebivalstva, ki je najbolj občutljiv (torej tudi ranljivi del enostarševskih družin), nerelevantne.

Transferji imajo pomemben vpliv na zmanjševanje socialne stiske številnih posameznikov in družin. Njihov vpliv ponazarja podatek, “da bi bila brez dohodkov prebivalstva iz socialnih transferjev stopnja revščine gospodinjstev v Sloveniji po zadnjih podatkih višja za 3,3 odstotne točke, stopnja revščine oseb pa višja za 4,3 odstotne točke” (Apohal Vučkovič idr., 2002: 87). Prav socialno bolj ranljivim skupinam je dobrodošla vsakršna državna pomoč. Tako

---

¹³ Januarja 2003 je pri najvišji vrednosti otroškega dodatka, 10% - no povišanje pomenilo dvig za 2400 sit.

večina mladih družin izpostavlja pomen in hvaležnost za kakršnekoli pomoči s strani države, npr. otroške dodatke (Ule in Kuhar, 2002: 117). Tudi v enostarševskih družinah imajo transferji pomembno vlogo v prihodkih družine, še zlasti v primerjavi z dvostarševskimi družinami (v primeru, da sta oba zaposlena), saj en dohodek nemalokrat ne zadostuje za dostojno življenje. V Sloveniji velja tudi, da je do določene višine dohodkov moč pravice do socialnih transferjev združevati. Kot vzrok za dejstvo, da je tako kumuliranje tolerirano in podpirano, Stropnikova navaja ravno zelo nizko stopnjo zagotovljene socialne varnosti, ki ne omogoča zadovoljevanja osnovnih življenjskih potreb posameznikov (Stropnik, 1999: 12).

4.5 Preživnine

Ker so razveze in ločitve temeljni dejavniki oblikovanja enostarševskih družin, je potrebno pobliže pogledati kako je organiziran sistem preživnin pri nas in kako pripomore k materialni in posledično socialni varnosti enostarševskih družin. Otroci, upravičeni do preživnin prihajajo praviloma iz socialno najbolj ogroženih družin. V letu 2000 je kar 47,7 % otrok izhajalo iz družin, ki imajo dohodek na družinskega člana pod 25 % povprečnega dohodka v Sloveniji (Apohal-Vučkovič, 2002: 69).

Preživnine ureja Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Url. RS 13/94), ki poudarja pravico otrok do skrbi (tudi materialne) s strani obeh staršev. Odsotni starš je dolžan plačevati preživnino tako v primeru razveze zakonske zveze kot tudi pri ločitvi izvenzakonskih partnerjev, saj je izvenzakonska zveza formalno izenačena z zakonsko. Višina preživnine je odvisna od premoženjskega položaja obeh staršev in se ureja na sodišču ali sporazumno na lokalnih Centrih za socialno delo.

Preživninski sklad je namenjen otrokom, ki jim je določena preživnina (s pravnomočno sodbo, začasno odredbo ali v dogovoru s centrom za socialno delo), vendar je preživninski zavezanci ne plačujejo. Cilji delovanja sklada so izboljšanje socialnega položaja otroka, pa tudi spodbuda pri izterjevanju preživnin in krepitev odgovornosti preživninskega zavezanca ter tako povečanje socialne varnosti otrok, ki so upravičeni do preživnine (Apohal-Vučkovič, 2002: 69). Z letom 2003 je bila uvedena ključna novost – odprava omejitve po kateri so imeli v primeru neplačevanja pravico do nadomestila preživnine le otroci, ki so živeli v družini z nižjimi dohodki (55 % povprečne plače v državi v preteklem letu), kar pomeni premik k

univerzalizaciji nadomestila preživnin. Ker je veliko enostarševskih družin prejemnic preživnine, pomeni to tudi premik k večji stopnji zagotovljene socialne varnosti zanje.

Vendar je stopnja zadovoljivosti višine preživnine v smislu zadovoljitve materialnih potreb otroka vprašljiva in relativna, saj pregled podatkov o preživninah v Sloveniji pokaže, da sodi največji delež preživnin v razrede do 30 000 SIT (87 %) in zgolj manjši (13 %) v višje razrede, (Statistični podatki o številu, strukturi in višini preživnin MDDSZ preko http://www.sigov.si/mddsz/druzina/stat_prez.htm) kar navaja k misli, da je sicer prepoznavanje materialnih potreb otrok v enostarševskih družinah zadovoljivo in uzakonjeno, ni pa zmeraj dovolj oz. primerno ovrednoteno.

4.6 Stanovanjska politika

Stanovanjska politika je del socialne politike, ki nedvomno pomembno vpliva na možnost integracije posameznikov v družbeno življenje. Resolucija o oblikovanju družinske politike kot cilj opredeljuje ustvarjanje pogojev, ki bi družinam omogočili opravljanje njihovih ekonomskih, reprodukcijskih, emocionalnih in socializacijskih funkcij (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji, 1993: 2). S tem namenom država nudi ugodnejša posojila in podeljuje v najem socialna stanovanja ter omogoča najem neprofitnih stanovanj mladim družinam z otroki in ekonomsko ogroženim družinam.

V raziskavi o socialnem položaju študentskih družin je bilo posebej izpostavljeno dejstvo “*da pri oblikovanju meril Stanovanjskega sklada RS v tem kontekstu niso spregledani tudi drugi načini nastajanja novih gospodinjstev, zlasti še nastajanje enostarševskih družin pa tudi razveze zakonskih zvez. S tem nacionalni program sledi in upošteva sodobne trende spreminjanja družinskega življenja – to pa ima pomembne posledice za uresničevanje ciljev tega dokumenta oz. za izboljšanje stanovanjskega statusa družin*” (Švab, 2001:15). Kar pomeni, da je država pričela prepoznavati in upoštevati heterogenost družinskih oblik in njihove potrebe. Kljub temu pa prihaja do nekaterih nekonsistentnosti, npr. pri razlagi prednostnih kriterijev za dodeljevanje socialnih in neprofitnih stanovanj, kjer se kategoriji “mlada družina” in “enostarševska družina” izključujeta, pa čeprav gre pri prvi za prednostni kriterij, pri slednji pa za socialne razmere. Posledica je diskriminacija mladih enostarševskih

družin, ki v praksi prejmejo manj točk kakor mlade dvostarševske družine (Analiza izvajanja ukrepov resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji, 2000: 90).

4.7 Neformalne socialne mreže

Položaj enostarševskih družin v družbi, njihove življenjske pogoje in standard med drugim določa tudi razvejanost njihovih socialnih mrež. Graham (v Dremelj, 2003: 156) navaja 5 elementov neformalne opore:

- gre za skrb, ki je nudena drugim, njen vir pa predstavljajo sorodniki ali prijatelji,
- skrb je neinstitucionalna, ločena od trga, države in prostovoljnega sektorja,
- je brezplačna in se izvaja na uporabnikovem domu, materialni stroški tovrstne pomoči pa so visoki, saj vključujejo tako neposredne stroške kot tudi stroške za hrano, transport ter izgubljeni dohodek,
- vir neformalne opore so sorodniki in prijatelji, njihova pomoč pa izvira iz normativne dolžnosti - v tem je tudi ključna razlika od prostovoljnega sektorja,
- večinoma se nanaša na podporo osebam, ki bi sicer potrebovale institucionalno pomoč.

Stari starši so pogosto vključeni v neformalno varstvo otrok, kar lajša finančno in organizacijsko breme, ki bi ga s tem imele enostarševske družine. Raziskava Stropnikove in Černič Isteničeve (v Ule in Kuhar, 2002: 67) je npr. pokazala, da so največ otrok do treh let starosti v Sloveniji varovali prav njihovi stari starši.

Poleg tega dobro razvite neformalne socialne mreže pripomorejo k socialni varnosti tudi finančno, z materialnimi dobrinami in ostalimi storitvami (npr. pomoč pri gradnji hiše, pomoč pri večjih delih ipd.) ter različnimi oblikami pomoči. Socialne mreže imajo pomen tako pri materialni, kot tudi emocionalni podpori, ki je ne moremo imeti za nerelevanten dejavnik. Slabo razvite socialne mreže pri materah v enostarševskih družinah imajo lahko namreč za posledico večje občutke osamljenosti, nemoči, obupa, brezizhodnosti in posledično tudi slabo kvaliteto življenja (Bešlin in Šumak, 2002: 292).

Viri opore enostarševskim družinam v Sloveniji¹⁴, so sledeči: močan vir v primeru bolezni, pri materialni opori in druženju predstavljajo otroci. Prijatelji so pomemben vir opore v vseh pogledih, bratje in/ali sestre imajo velik pomen pri finančni in materialni opori, starši pa pri finančni opori ter v primeru bolezni. V primerjavi s celotno populacijo, je moč zaznati višji delež oseb, ki se po pomoč obrnejo na institucije in ostale organizirane oblike pomoči (Dremelj, 2003: 160).

4.8 Nevladne organizacije

Javni socialni zavodi imajo v Sloveniji osrednje mesto pri zagotavljanju socialnovarstvenih storitev in so bili vse do konca 80-ih prevladujoči ponudniki storitev, v zadnjih desetletjih pa se je povečalo število nevladnih, neprofitnih, prostovoljnih organizacij, ki predstavljajo tako kritiko kot konkurenco (in so posredno tudi spodbujevalci kvalitete in razvoja storitev) državnim organizacijam. Pomembna prednost, ki jo imajo nevladne organizacije je možnost individualne obravnave posameznih družbenih skupin, npr. enostarševskih družin, torej orientiranost k njihovim specifičnim potrebam.

V Sloveniji ni nevladnih organizacij, ki bi bile osredotočene izključno na enostarševske družine, lahko pa del enostarševskih družin v stiski rešuje svoje težave v okviru organizacij, ki se ukvarjajo s tematikami, ki se deloma navezujejo na njihove potrebe, probleme. Take institucije so npr. materinski domovi, kamor se lahko zatečejo matere z otroki, ki živijo v okoliščinah socialne in materialne ogroženosti. Združenj samskih staršev in podobnih programov kot jih poznamo v nekaterih evropskih državah, je v Sloveniji zelo malo. Primer je društvo PODOS (pravica otrok do obeh staršev), ki združuje (predvsem) očete, ki imajo po razvezi težave z dostopom do srečanj s svojimi otroki. Z razvojem informacijske tehnologije postajajo zmeraj bolj aktualni forumi, strokovna pomoč, svetovanje preko interneta, ki jih vodijo različne nevladne organizacije ali delujejo s pomočjo prostovoljcev, kamor se posamezniki/ce lahko obrnejo po informacije, nasvet ipd. (npr. med over.net – pomoč družinam v stiski).

---

¹⁴ Viri so določeni na osnovi podatkov iz raziskave Ferligoj Anuške in drugih: Omrežja socialnih opor prebivalstva Slovenije. Elementi opore, ki so bili raziskovani so naslednji: druženje, finančna opora, manjša materialna opora, večja materialna opora, emocionalna opora, bolezni.

Predvidoma se bo pomen nevladnih in prostovoljnih organizacij pri reševanju različnih socialnih stisk, povečeval. V okviru Nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005 je bil npr. kot pomemben cilj izpostavljen tudi vzpostavitev in razvoj pluralnosti dejavnosti – torej zagotovitev različnih programov in izvajalcev, možnosti za razvoj prostovoljnega dela in uveljavitev nevladnega sektorja (NPSV do leta 2005, 2000: 56).

4.9 Koliko skrbi je posvečene enostarševskim družinam?

Pregled socialne varnosti enostarševskih družin v Sloveniji pokaže, da ima pri zagotavljanju socialne varnosti enostarševskih družin še zmeraj najpomembnejšo vlogo zaposlitev; državni transferji sicer k njej nekoliko doprinesejo, niso pa dovolj visoki, da bi predstavljali nadomestek za zaposlitev; poleg tega pa so številne pomoči vezane (izključno) na zaposlitveni status. V Resoluciji o oblikovanju družinske politike je kot dolgoročen cilj izpostavljeno tudi zagotavljanje socialnega varstva na osnovi državljanstva in posledično manjšanje vpliva zaposlitvenega statusa na pridobivanje določenih pravic, vendar ima 11 let po sprejetju resolucije zaposlitev še zmeraj najpomembnejši vpliv pri zagotavljanju socialne varnosti.

Država je tudi vsaj deloma (in vsaj na deklarativni ravni) pričela prepoznavati enostarševske družine kot družbeno skupino, ki ji je potrebno nameniti posebno pozornost in skrb, kar se kaže v tem, da Resolucija o oblikovanju družinske politika v Sloveniji upošteva tudi pluralnost družinskih oblik in različnih potreb, ki iz tega izhajajo ter predvsem v nekaterih navedenih *ukrepih*, ki se nanašajo samo nanje (upoštevanje v okviru stanovanjske politike, višji otroški dodatek za enostarševske družine, višji denarni dodatek zanje).

Prav domnevni pluralizem družinskih oblik v Resoluciji pa se lahko tudi problematizira. Alenka Švab trdi da bi naj bila družinska politika sicer usmerjena k vsem družinam, vendar obstaja pri tem problem definicije kaj v to skupino sodi. Določene družinske oblike se tako priznava kot potrebne posebne skrbi in obravnave s strani socialne politike, druge (npr. istospolne) pa se izključuje s tem, ko se jih v ta okvir (pluralizma) sploh ne vključi in “niti ne misli”¹⁵ (Švab, 2003: 62). Enostarševske družine so v tem pogledu sicer prepoznane kot tip družine, ki potrebuje posebno varstvo, kljub temu pa se zdi, da so ukrepi namenjeni

---

¹⁵ Zanimivo da niti institucija, ki na ravni države skrbi za družine, v nazivu ne prepozna pluralnosti družinskih form, t.j. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS).

enostarševskim družinam maloštevilni, usmerjeni predvsem k materialni pomoči in le nekoliko pripomorejo k dejanskemu izboljšanju njihovega položaja.

V tem oziru bi bilo pomembno investiranje javnih politik v ljudi in njihove možnosti za organiziranje avtonomnega življenja. Ukrepi bi torej morali biti orientirani predvsem k zagotavljanju raznolikih možnosti za kvalitetno življenje posameznikov in družin, saj se je izkazalo, da so politike, ki se osredotočajo samo na ranljive enostarševske družine zastarele in lahko vodijo v odvisnost od transferjev in socialnih storitev (Avramov, 2002: 199).

Pomemben element zagotavljanja socialne varnosti posameznikom ter različnim tipom družin je torej ponudba raznovrstnosti možnosti, ki jim je na voljo. Enostarševske družine naj bi torej imele čim večjo možnost izbire različnih tipov storitev, transferjev ipd. za zagotavljanje svoje socialne varnosti in kvalitete življenja. Družinska politika, v katero naj bi bila integrirana tudi skrb za socialno varnost enostarševskih družin naj bi tako segala na različna področja. Ule in Kuhar navajata: *“Družinska politika mora v prvi vrsti res nujno poskrbeti za ekonomsko bazo življenja družine-pa ne samo v smislu premagovanja revščine oz. finančnih problemov, izboljševanja življenjskih pogojev-torej finančne podpore; temveč tudi za izboljševanja pogojev in oblik zaposlovanja (s poudarkom na ženskah), poskrbeti mora za boljše reševanje stanovanjskih vprašanj, uveljavljanje enakopravnosti/enakosti med spoloma.”* (Ule in Kuhar, 2001: 129) Skrb za enostarševske družine torej pomeni skrb za številne dejavnike na vseh ravneh družinskega/družbenega življenja.

ZAKLJUČNE MISLI

Namen naloge je bil preučiti zagotavljanje socialne varnosti enostarševskim družinam, kot del razmerja med družino in državo. Položaj enostarševskih družin in njihova socialna varnost se med državami zelo razlikuje, zanimalo pa nas je predvsem stanje v Sloveniji. Preko pregleda socialne varnosti enostarševskih družin v Sloveniji in deloma v drugih evropskih državah, lahko glede na v uvodu postavljene teze, podamo naslednje ugotovitve:

V zadnjih štirih desetletjih smo pričča porastu števila različnih družinskih oblik med katere sodijo tudi enostarševske družine. S spreminjanjem družinskega življenja in preko družbenih sprememb, zlasti tistih na trgu delovne sile, so nekatere družbene skupine vse bolj prepoznane kot socialno ranljive skupine, ki potrebujejo posebno skrb ter pomoč s strani države. V večini evropskih držav so tudi enostarševske družine obravnavane kot skupina, ki ji je potrebno nameniti več skrbi, na kar kažejo različne raziskave ter nacionalna poročila o njihovem položaju. Države se na različne načine spoprijemajo z razmerami enostarševskih družin. Številne jim namenjajo različne pomoči - ali v obliki posebne pomoči enostarševskim družinam ali pa v okviru finančnih transferjev in pomoči, ki so namenjene vsem družinam.

Tudi v Sloveniji so zlasti v zadnjem desetletju v okviru določenih raziskav (npr. raziskava o kvaliteti življenja, raziskava o socialnih omrežjih) in dokumentov (npr. Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005, Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v RS) enostarševske družine prepoznane kot socialno ranljiva skupina, zaradi česar je država pričela uzakonjati skrb zanje. Predvsem v zadnjih nekaj letih jim je namenjeno več finančne pomoči. Tako se je pričelo enostarševske družine upoštevati v okviru različnih ukrepov, kot je npr. z letošnjim letom uveden višji otroški dodatek za enostarševske družine, višji denarni dodatek zanje ipd. Poleg tega pa se položaj enostarševstva upošteva tudi v okviru stanovanjske politike, razvija pa se tudi programe v okviru politike zaposlovanja, ki bodo zasnovani za težje zaposljive osebe, kamor so uvrščeni tudi samski starši.

Kljub temu bi predpostavko, s katero smo pristopili k obravnavani temi, torej, da je enostarševskim družinam v Sloveniji namenjeno malo interesa in skrbi, lahko potrdili. Redki ukrepi namenjeni enostarševskim družinam so orientirani predvsem k izboljšanju njihovega finančnega položaja, zlasti položaja najrevnejših oz. tistih z najnižjimi dohodki. Zelo malo pa

je ukrepov, ki bi se osredotočili še na druge vidike socialne varnosti. S tem v povezavi bi bilo potrebno storiti več na področju ponudbe različnih možnosti, saj izboljšanje položaja enostarševskih družin, ne pomeni zgolj izboljšanja preko materialne pomoči, temveč tudi posredno – preko spodbujanja in omogočanja zaposlovanja in primernih delovnih pogojev, zlasti preko usklajevanja starševstva in delovnega življenja, s pomočjo zagotavljanja fleksibilnega otroškega varstva, pa tudi reševanja stanovanjskih problemov. Tovrstna skrb s strani države pa bi pomenila izboljšanje kvalitete življenja vseh družin v Sloveniji, ne le enostarševskih. Saj bi, kljub temu, da je posebna obravnava enostarševskih družin zavoljo njihove specifičnosti pomembna, preko ugodnosti namenjenih vsem družinam, pridobile tudi enostarševske.

V Sloveniji pa zaznamo tudi pomanjkanje sistematičnih in celovitih raziskav ter literature na temo enostarševskih družin, kar prav tako kaže na pomanjkanje zanimanja za te družine. Če drži trditev, da bodo “enostarševske družine najbolj spremenljiva in hkrati najpogostejša družinska oblika prihodnosti” (Rener, 2003: 22), bi se bilo smiselno osredotočiti na preučevanje te družinske oblike in težiti k izboljšanju njihovega, včasih težavnega, položaja. Pomembno bi bilo poglobljeno preučiti položaj enostarševskih družin, ne zgolj s številčnega vidika, temveč tudi njihovo strukturo z vidika nastanka, s starostnega vidika ter njihov materialni in socialni položaj, na osnovi česar bi lažje postavili smernice pri reševanju problemov enostarševskih družin.

Literatura:

(2000): Analiza izvajanja ukrepov resolucije o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji. Poročevalec št. 23, Ljubljana, str. 26-98.

Apohal Vučkovič in drugi (2002): Izvajanje strategije socialnega vključevanja s poročilom o uresničevanju programa boja proti revščini in socialni izključenosti. Vlada Republike Slovenije. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ljubljana.

Avramov, Dragana (2002): People, demography and social exclusion. Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Baldock, John, Jan Hadlow (2001): Care arrangements in single parent families. National report: United Kingdom. SOCCARE Project Report 2.5 for European Commission 5th Framework Programme. www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare

Bešlin, Gabi, Šumak Nataša (2002): Kvaliteta življenja mater v enostarševskih družinah. V: Socialno delo, 41, 5, str. 281-293.

Burghes, Louie (1993): One-parent families. Policy options for the 1990s. Joseph Rowntree Foundation, York.

Coote Anna, Harriett Harman, Patricia Hewitt (1990): The family way. A new approach to policy-making. Institute for public policy research, London.

Crow, Graham, Michael Hardey (1999): Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain. V: Allan Graham (ur.): The Sociology of the Family. A reader. Blackwell publishers Ltd, Oxford.

Černigoj Sadar, Nevenka (1995): Nekatere značilnosti kvalitete življenja v različnih družinskih skupnostih. V: Tanja Rener, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ur.): Družine: različne-enakopravne. Vitrus, Ljubljana.

- Černigoj Sadar, Nevenka (2000):** Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. Družboslovne razprave, 16, 34-35, str. 31-52.
- Dremelj, Polona (2003):** Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov. Družboslovne razprave, 14, 43, str. 149-170.
- Duncan, Simon, Monika Strell (2001):** Lone motherhood, ideal type care regimes and the case of Austria. Journal of European Social Policy, 11, 2, str. 149-164.
- Esping-Andersen, Gøsta (1996):** After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy. V: Esping-Andersen, Gøsta (ur.): Welfare states in Transition. National Adaptations in Global Economies. Sage Publications; London, Thousand Oaks, New Delhi. Str. 1-31
- Esping-Andersen, Gøsta (1999):** Social foundations of postindustrial economies. Oxford University Press
- (2003):** Enostarševske družine niso nepopolne družine. Intervju: Tanja Renner, Dnevnik, 31.5.2003.
- Giddens, Anthony (2002):** Sociology. Polity Press, Cambridge.
- Gregorčič, Marta (ur.), Matjaž Hanžek (ur.) (2001):** Poročilo o človekovem razvoju: Slovenija 2000-2001: Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana in United Nations Development Programme, New York.
- Hantrais, Linda, Marie – Thérèse Letablier (1996):** Families and Family Policies in Europe. Longman Publishing, New York.
- Hantrais, Linda (1999):** Socio-demographic change, policy impacts and outcomes in social Europe. V: Journal of European Social Policy, 9, 4, London, str. 291-309.
- Hanžek, Matjaž, Jana Javornik, Ana Tršelič (2000):** Spolna neenakost v nekaterih tranzicijskih družbah. Družboslovne razprave, 16, 34-35, str.167-187.

Kamerman, Sheila, Alfred Kahn (1988): What Europe does for single-parent families. V: The public interest, 93, str. 70-86.

Kember, Mary (ur.), Clare Ungerson (ur.) (1997): Women and Social Policy. A Reader. Macmillian press Ltd., London.

Knjin, Trudie, Frits van Wel (2001): Careful or lenient: welfare reform for lone mothers in the Netherlands. Journal of European Social Policy, 11, 3, str. 235-251.

Lewis Jane (1992): Gender and the development of welfare regimes. Journal of European Social Policy. 2, 3, str. 159-173.

Lewis, Jane (1999): The “Problem” of Lone Motherhood in Comparative Perspective. V: Jochen Clasen (ur.): Comparative Social Policy: Concepts; Theories and Methods. Blackwell Publisher Ltd., Oxford, str. 181-199.

Martin, Claude, Antoine Vion (2001): Care arrangements in single parent families. National report: France. SOCCARE Project Report 2.2 for European Comission 5th Framework Programme. V: www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare

Millar, Jane (1997): State, Family and Personal Responsibility: The Changing balance for Lone Mothers in the EU. V: Kember, Mary in Clare Ungerson (ur.): Women and Social Policy. A Reader. Macmillian press Ltd., London, str. 146 – 162.

Millar, Jane (1998): State, Family and Personal Responsibility: The Changing balance for Lone Mothers in the United Kingdom. V: Allan Graham (ur.): The Sociology of the Family. A reader. Blackwell publishers Ltd, Oxford.

MISSOC (2000): Evolution of social protection in the Member States. During the year 1999. Missoc-info 01/2000, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

- MISSOC (2000a):** Social protection in the EU Member States. Situation on 1 January 2000. MISSOC, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- (2000):** Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005. V: Poročevalec št.16, Ljubljana, str. 55-57.
- (2000):** Program boja proti revščini in socialni izključenosti. Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve, Ljubljana.
- Renner, Tanja (1991):** Preliminarije k razmerju med družino in politiko. ČKZ št.136/137, Ljubljana, str. 9-11.
- Renner, Tanja (1995):** Ideologije krize. V: Tanja Renner, Vika Potočnik, Vera Kozmik (ur.): Družine: različne-enakopravne. Vitrus, Ljubljana, str. 15-23.
- (1993):** Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. UrL.Rs št. 40, V: www.ius-software.si/baze/urad/199340.htm
- Rodriguez Sumaza, Carmen (2001):** Supporting Lone-parent Families...through Work: A challenging Issue for British Social Policy. Policy Studies, No.2, str 99-117.
- Roll, Jo (1992):** Lone Parent Families in the European Community. A report to the European Commission. European Family and Social Policy Unit, London.
- Rus, Veljko (1990):** Socialna država in družba blaginje. Domus, Ljubljana.
- Ruspini, Elisabetta (1998):** Living on the poverty line. Lone mothers in Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden. Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung (MZES), Mannheim. www.mzes.uni-mannheim.de
- Sieder, Reinhard (1998):** Socialna zgodovina družine. SH-Zavod za odprto založniško dejavnost in založba ZRC, Ljubljana.

Simoni, Simonetta, Rossana Trifiletti, Alessandro Pratesi (2001): Care arrangements in single parent families. National report: Italy. SOCCARE Project Report 2.3 for European Commission 5th Framework Programme. V: www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare

(2002): Statistične informacije št. 165. Rapid reports. Življenjska raven. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.

Stropnik, Nada (1997): Ekonomski vidiki starševstva. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Stropnik, Nada (1999): Socialna varnost v luči vključitve Slovenije v EU. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana.

Stropnik, Nada (2000): Transferji družinam z otroki v izbranih evropskih državah: primer otroškega dodatka in davčnih prihrankov. IB revija, 34, 2, str. 29-39.

Škerjanc, Jelka, Darja Zaviršek (2000): Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva. Poročilo o raziskavi. Socialno delo, 39, 6, str. 387-419.

Švab, Alenka (2001): Družina: Od modernosti k postmodernosti. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Švab, Alenka (2001): Socialni položaj študentskih družin v Ljubljani – analiza stanovanjske preskrbe študentskih družin v Ljubljani ter možnosti ukrepov za izboljšave na primeru Ljubljane. Končno poročilo. Mestna občina: Mirovni inštitut, Ljubljana.

Švab, Alenka (2003): Kako “skrbna” je država? Konceptualizacija skrbi v družinski politiki v Sloveniji. V: Selma Sevenhuijsen in Alenka Švab (ur.): Labirinti skrbi, Pomen etike skrbi za socialno politiko. Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 51-73.

Ule, Mirjana, Metka Kuhar (2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji. Raziskovalna naloga. Končno poročilo. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede-center za socialno psihologijo, Ljubljana.

Vojnovič, Maja (ur.) (1996): Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji, 1995. Slovenski odbor za UNICEF, Ljubljana.

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur.l. RS, št. 97/2001, 76/2003, 110/2003

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Ur.l. SRS, št.15/1976, 30/1986 (20/1988-1-popr.), 1/1989, RS št. 13/1994, 82/1994, 29/1995, 26/1999, 60/1999 Odl.US: U-I-273/98, 70/2000, 42/2003, Odl.US: U-I-312/00-40, 16/2004

VIRI:

Rezultati popisa prebivalstva 2002. V: <http://www.stat.si/popis2002/si>

Ule, Mirjana; Tanja Rener; Metka Kuhar, Maša Filipovič, Tjaša Žakelj (2001): Analiza baze podatkov o družini v Sloveniji. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ljubljana.

MISSOC-Mutual Information System on Social Protection in the EU Member States and the EEA. Baza podatkov. V: <http://europa.eu.int/comm/employment/social/missoc2002>

Zbir statističnih podatkov. Vlada RS, Urad za enake možnosti. V: <http://www.uem-rs.si/slo/statistika/index.html>